

БАТРАКИ

драма в 4. діях.

з російського переробив
Ф. А. Костенко

Ціна 35 цнт.

НАКЛАДОМ УКРАЇНСЬКОЇ КНИГАРНІ
ім. Тараса Шевченка.

8 East 4th Street,

New York, N. Y.

БАТРАКИ

—— ДРАМА НА 4 ДІІ. ——

(Малюнок робітничого життя).

З російського переробив

Ф. А. КОСТЕНКО.

Накладом Української Книгарні ім. Т. Шевченка.

168 E. 4 Street,

New York, N. Y.

— ДІЄВІ ОСОБИ: —

Степан Гаврилович, трунар.

Хотина, його жінка.

Василь, їх син, служить на заводі.

Марися, їх приймачка.

Юрко, її брат.

Гарасим, робітник Степана.

Івась, хлопець.

Чоловік, злодій.

Баба.

Лакей.

ДІЯ I.

ОБСТАНОВА: Хата. Двоє дверей з боків на перших планах двоє вікон, одно вікно ззаду. По ліву руч верстак, біля нього на двох ослінчиках нескінчена труна, дошки, стружки. Біля середнього вікна стіл; меж правими дверима і середнім вікном шафки і невеличка скриня. Біля правого вікна канапка; меж вікном і дверима дзеркало.

Стінний годинник.

При завісі кону Степан, Потина, Василь і Марися. Степан струже, Хотина готує до обіду, Марися шиє позумент, Василь лежить на канапці.

Хотина. Сідайте обідать, а то Василеві скоро на завод іти.

Василь. Ще не скоро, — мало не ціла година.

Хотина. Відпочити треба після обіду хоч трохи. На заводі за день добре намотаєш ся. Сідай, старий, кинь вже свої коробки. Марисю, йди ти, їх не докличеш ся. (Василь іде до столу).

Марися. Зараз, мамо, от китичку пришию.

Хотина. А, бодай вас: їж Василю, вони будуть їстимуть, як все прохолоне. (Василь їсть). Хотіла сьогодні зварити борщу з свіженькою капустою, так куди тобі — за 15 копійок головка, як кулачок, бачити нічого.

Степан. Обідайтесь ся. Буде по карбованцю віз, тоді наїмо ся, ще і обридне. Ну щож, давайте обідати. Сідай Марино!

Марися. Я зараз — китичку дошию.

Хотина. Втече твоя китичка. Старий, ти-б руки помив.

Степан. Що-ж то я руками в помийницю лазив, чи що? Моя робота чиста.

Хотина. У тебе все чисте.

Степан. Чому-ж горілки немає на столі?

Хотина. Забула. І як тобі не обридне що дня її смокати. Сьогодні п'ятниця, може й так обійдеш ся?

Степан. Давай, давай! (Хотина дістає з шафки). Як би в п'ятницю не робив, то можна-б було й не пити, а то робиш однаково, що в п'ятницю, що в середу.

Хотина. Та на-вже. На тебе й не назапасеш ся. Чи давно четверть купили, а вже оце й і вся.

Степан. У монополії четвертей хватить.

Хотина. У монополії хватить, а в кишені надряд.

Степан. Хватить і в кишені. Мої покупщики народ тихий, покірний: бастувати не збирають ся; мруть собі потихеньку, мруть не бастуючи, а нам хліб.

Хотина. Василю, правда що у вас на заводі, кажуть, неспокійно.

Василь. Надзвичайно нічого нема.

Хотина. А мені Домаха казала: листки, каже, якісь-то підкидають, — зборища якісь.

Василь. (Неохоче). Та так... де котрі... балачка йде.

Хотина. Об чім?

Василь. Прибавку просять, та що-б нову розцінку зробити.

Степан. (Показує на потилицю). Ось де мені ці заводи. —

Василь. Гірше не буде; про це й клопоти ся не стали-б.

Степан. Жили до цієї пори — ніяких заводів не знали і добре було. Дід твій гроби робив і хліб з того їв; я їх роблю і хліб з того їм, а тобі вже, бач, на завод скортіло — краще там.

Василь. Годі, тату, про це. Богато вже ми разів балакали, — однаково що воду в ступі товкти.

Хотина. (Встала). Обідайте вже. Сьогодні вам я гречану кашу зварила. Марисю, доїдай, а то, кажуть жених рябий буде. (Йде до кухні).

Степан. Не завод тобі потрібен, а полюбилося те, що народу там багато, брехунці там всякі, бунтарі. От і ти там товаришів завів... книжки, збірки.

Василь. Живий же я чоловік. Невже і мені сісти ме-

жи ваших гробів, та й сидить одному.

Степан. А я сижу.

Василь. Ви старі, а я молодий.

Степан. І молодий був — сидів, на заводи не ліз. Та мені дід твій, як був я тільки заїкнув ся, так такого-б заводу дав, що дітям ніщо; (дражне) Роблю, що хочу; а тоді не дуже то... (Входить Хотина). Книжки, заводи...

Хотина. Старий, ти знов своєї почав. Ну й як тобі не обридне все одно товкти — другої балачки немає. Ну хоче хлопець на заводі служити, то й нехай служить; заробляє він не менше, ніж ти на гробах. Як би на заводі мало платили, ну то друге діла, а то він иньший раз більше тебе виганяє.

Степан. А прикриють завод — куди він?

Василь. Чого-ж не можу я... противно мені на ваших покійників короби збивати.

Степан. Ач який ніжний: „короби”; вже гроб і не вимовить, а перше — вимовляв.

Василь. Ви перше казали „труна”, а тепер кажете „гроб”.

Степан. Я по благородньому, бо в городі живу.

Василь. А я по своєму. Не хочу я на мертвяків робити; сам живий і хочу для живих людей працювати.

Степан. Ага-ага, бач-яку прокламацію розведе; язика на заводі добре вигострив. (Дражне). „Не хочу на мертвяків робити”. А що таке мертвяк, га? А чим мертвяк гірше живого, га? Наше діло таке, що коверзувати не приходить ся — аби гроші платили, а там все їдно, на кого не робити.

Василь. По вашому так, а по моєму — ні.

Степан. Бо дурень єси.

Хотина. Старий та годі бо тобі; і не остогидіє ото що дня лаятись.

Степан. Буду... Щоденно, щохвилинно буду. Ти — баба, дурна, ну й мовчи. Не тяміш ні вуха, ні рила, а лізеш в балачку; а я бачу, я знаю, що в їх на заводі робить ся; забастовки пішли, митінги. Прикриють завод — куди він піткнеть ся? Він рубанка в руки взяти не вміє. А мов

діло — цілісенький рік: помирати не забастують. Тепер— друге розміркуй, як воно виходить; я робіника держу, повинен держати, бо самому невправка; жалування йому плачу, а син у наймах живе.

Василь. Не держіть робітника, не робіть навіть і сами — без ваших гробів прохарчуємось.

Степан. Як же це?... Може й мені з матір'ю на завод іти?

Василь. На що-ж вам. Ми й без вас заробимо: я на заводі, а Марися піде на прядільну хвабрику.

Степан. Марина? Ні, ти Марину не збивай, коли сам спантеличив ся. Марина нехай дома робить, своє діло.— Хоч вона і не дочка мені, а вже, як я її виростив — щитаю, що і перед Богом за неї в отвіті: так її на хвабриці не бути. Доволі подивитись на брата її — Юрка! Поки жив на селі, обробляв землю — чоловіком був, а тепер що з його, га? Босяк, пняюга... А все заводи, так книжки: вчений став, он який вчений; та хиба таких. Біда, що село біля самого города — того й пантеличуть ся.

Хотина. Путній чоловік скрізь буде чоловіком, а вродить ся таке непутяще...

Степан. О чого-ж поки на селі жив, чоловіком був? Бо вченим не був.

Хотина. Молодий ще був.

Степан. Ні, приятелів учених не було. А потім з'явили ся приятели, книжки, вченість знадобилась; ну й став босяк.

Василь. Виходить по вашому, що неграмотному краще жити?

Степан. Живи, як батьки жили.

Василь. Так нащо-ж ви мене в школу віддавали?

Степан. Здуру; думав — будеш мені щота за гроби писати. Бодай би мені в той час ноги повсихали, як я тебе в школу вів.

Василь. Ну, а як я бачу, що мої батьки так живуть, що від їх, від їхнього життя людям ніякої користи, — так я-ж краще переминою своє жите на нове.

Степан. А яка з тебе користь людям, що ти на заводі!

Василь. Подивлюсь — не буде користи, піду в друге місце.

Степан. З брянського на гвоздильний?

Василь. Хоч і так!

Степан. Так ти краще візьми за ручку Марининого брата Юрка, та й ідіть на Амур під баржами жити, та людий обдирать — от і буде користь людям.

Василь. Добра порада...

Степан. Все їдно тобі цього не минути, бо дуже вже за вченість узяв ся.

Хотина. Та годі бо тобі, старий; синові єдиному якого добра зичить.

Степан. Добра бажаючи таке кажу. А коли вже він розумніщим батька хоче бути, так нехай хоч пропадом пропадає.

Хотина. Що бо ти, старий... наш син не з послідніх; син, як син — дай Бог кожному.

Степан. Тьху! (Встав). З вами балакати — треба гороху наїстись.

Хотина. Як би-ж ти балакав, як чоловік, то тебе-б і слухати, а то ти тільки гарчиш, неначе стара собака. Чого ти в'їв ся на Василя, чому його що дня гризеш?

Степан. Вас загризеш!... (Іде). Піду трохи відпочину; а робітник як повернеть ся — розбудить. От робітничка Господь послав: ще зранку пішов дощок купить, а й досі немає. Сидить мабуть десь під корчмою, горілку смокче, або висипається де-небудь у канапі. Наказаніє... А син у наймах... книжки... заводи... (Виходить із хати).

Марися. (Встає зза столу). Спасибі, мамо!

Хотина. На здоровя!... Віднеси посуд на кухню. (Марися забирає посуд і виходить). Біда з старим, та ї годі. Чим старіщий робить ся, тим скаженіщає. Та го-ж цілий день: гир-гир-гир, гир-гир-гир; ах ти Господи! Ти-б, Василю, заснув хоч трохи, а то скоро й гудок. А я піду птицю кормити. (Виходить).

Марися. (Входить, озирається і міцно причіняє двері). Василечку!...

Василь. Ну?

Марися. Ти ще не балакав з мамою?

Василь. Ще.

Марися. Василечку, третій місяць пішов: борони, Боже, догадають ся — батько-ж убє мене.

Василь. Не бій ся — не вбє.

Марися. Ну вижене, то ще краще. Уже-ж ти порішив — чого-ж ждять. Я вся від одних думок звела ся; ні в день, ні в ночі місця собі не знайду. А мати все дивить ся на мене; а мене як навмисне, що-б не з'їла, нудить.

Василь. Сьогодні побалакаю неодмінно!

Марися. Василечку, голубчику, заспокой ти мене!

Василь. Та чого бо ти; сказав оженюсь — так воно й буде; слова не зламаю.

Марися. Ох, боюсь... не дозволять вони. Вони все богату невістку з приданим хочуть.

Василь. Мало чого-б вони не схотіли, та по їхньому не буде! Я не подлєць який: моя дитина і я їй батьком буду... Піди поклич до мене маму поки батько спить — я з нею побалакаю.

Марися. Василечку, ох, я боюсь як, страх!...

Василь. Годі, дурочко; чого боятись — не з'їдять!

Марися. Василечку... ти... всього не кажи мамі.

Василь. Ну, от ще. Скажу, що хочу женити ся на тобі й кінець; а там кому яке діло. Ну, йди, клич; чого справді відволікати — слава Богу не маненький.

Марися. (Цілує). Голубочку!...

Василь. Іди, йди!

Марися. Господи, Матір Божа, захисти і помилуй!— (Вийшла)... (Василь закурює цигарку і знервований ходить).

Хотина. (Входить). Чого тобі, Василечку? Чого-ж це ти не спиш; чи йти вже пора?

Василь. Ще рано... Мамо, мені з вами треба побалакати... по ділу.

Хотина. Що таке, синочку, може що...

Василь. По своєму ділу... Я хочу одружити ся з Марисею!

Хотина. Що?! З марисею одружити ся? Та ти що — збожеволів, чи шуткуєш?

Василь. Зовсім я не збожеволів... Чому-ж мені на ній не женити ся? Дівчина вона роботяща, вродлива. Чого-ж то я збожеволів? Чим же вона погана — не поганіща від других.

Хотина. Як чим погана? Та в неї-ж нічогоїсінько: у нас Христа-ради живе; ні приданого, ні родини, майстерства ніякого. Хиба-ж тобі така під пару?

Василь. На щот майстейства не клопочіть ся; треба буде — піде на хвабрику робить, а поки нехай з батьком робить, як і робила; а що приданого немає, так мені його й не треба — без його люди женять ся. Вона мені до душі, то й без приданого проживем.

Хотина. Тобі приданого не треба? Бач який! Тобі не треба — так нам треба! Що-ж це ми тебе ростили, вчили на те, що-б ти нам старчиху в невісточки взяв? Ще може й братіка її, отого босяка, пянчугу, в придачу? Так от що я тобі скажу: і думку про це викинь, а батькові краще й не заїкаї ся про це, бо він її з двору вижене.

Василь. Як же це вижене? За що? Чому-ж це я не можу женить ся по своїй волі? Минуло ся се, коли батьки до шлюбу синів та дочок навірвовках водили, — тепер кожний женить ся на кому хоче.

Хотина. Мариська тобі не пара. Та нас же сусіди засьміють за таку невістку. Валашки дочка — ото так, ото тобі пара: модистка, — заробляє не менше чоловіка, приданого 400 рублів, а як поторгувати ся, то й прибавлять, а вродлива — вже-ж не Марисці рівня.

Василь. Що кому...

Хотина. Та вже-ж Мариську нема за що вхвалити; так собі: ні риба, ні мясо — похнюпа якась. Он хоче її сватати наш робітник. ну й нехай за нього йде — ото її як раз пара.

Василь. Отой пянюга, дурень, так її пара?

Хотина. Як раз під масть; він і не дурень, а так собі веселий, та й годі; а що пе — оженить ся, схаменеть ся;

розумна жінка здержуватиме; та й з паницями живуть.

Василь. Ні, мамо, на Марисі я вже сам оженюся, бо я її кохаю, вона мені до душі й до серця припала.

Хотина. А я тобі кажу, що не буде цього. Ти й справді на заводі волі набрався. Так знай же, що доки я жива — цьому не бувати; не дозволю таким оженінням осоромити себе й нас... А за неї сьогодні-ж батькові скажу, нехай за робітника її віддасть... Ач, що вигдавав!

Василь. Мамо, я її слово дав і одружусь тільки з нею.

Хотина. „Слово подав”... Велика цяця твоє слово! А як ти посьмів, без батька-матері волі, слово подавати?... І вона, старчиха злиденна, туди-ж... „Слово”... „Слово”... Ну, нехай же батько встане — він її доброго слова задасть!

Василь. Я повинен на Марисі женитися!

Хотина. Не женишся — не дозволю!

Василь. Так вислухайте-ж мене: у Марисі незабаром дитина буде — моя дитина!

Хотина. Ой, Ой... О, Господи! О, Господи!...

Василь. А я не з тих, що-б з дівчиною погратись, а потім і покинути.

Хотина. Ах, вона-ж паскуда... ах, вона тварюка подла у моїй хаті... Зараз, зараз же вижену з двору, щоб такої тварюки й духу тут не було.

Василь. Мамо, тихше!

Хотина. Чого тихше? не хочу тихше; нехай увесь світ, усі знають, на які вчинки паскуда пішла: сина нашого зпантеличила. Вон її з двору! Зараз вон! „Слово”... „слово”... (Реве) Е-е-е-е... замість дитини була, тварюка паскудна...

Василь. Годі, не ревіть! І нічого її лаяти. — вона не виувата; я сам винен.

Хотина. Я зараз батька розбуджу! Нехай лиш він з нею по своєму роправить ся. (Чутно гудок).

Василь. Ні, мамо, ви вже батька не будіть, чуєте? Розправлять ся з нею теж нема за що... Ех, ви... матірю її зветесь, а казितесь, що приданого нема.

Хотина. Не мати я їй! Не хочу, щоб така паскуда, така тварюка матірю мене звала.

Василь. Мені йти треба... Глядить же, мамо, батькові а нї слова, а я йому сам скажу. А почнете лементувати тут, та, борони Боже, глумити ся над Марисею, так... так я покину вас, так і знайте. Марисі й виду не подавайте, що я вам усе розказав; мовчіть, не довдьте до гріха!

Хотина. Синок... нічого сказати, синок: кидає батьків за ради дівки безпутньої.

Василь. Коли ви батьки, так і будьте батьками, а не звірми. (Чутно другий гудок). Ну, мені ніколи. (Надіває картуз). В останнє, мамо, кажу — коли не хочете втратити сина, так нікому ані словечка. (Йде, відчиняє двері і зустрічаєть ся з Марисею).

Хотина. Ти що-ж це, підслухала проклята паску...

Василь. Мамо!... (Хотина виходить).

Марися. Василечку, їй-Богу, я не підслухала... я шити йшла.

Василь. Знаю.

Марися. За що вона, Василечку, так на мене?

Василь. Опісля! (Пішов).

Марися. Мабуть сказав про се, — так і кинулась на мене. Господи, скільки тепер гвалту буде, а сорому... сорому.... А... все стерплю, все знесу — тільки-б не покинув. (Сіла, шиє; в середнє вікно показуєть ся Юрко).

Юрко. Здрастуй!

Марися. Ой... хто там?

Юрко. Чого-ж ти злякалась? Це я!

Марися. А, братіку, здоров!

Юрко. Здрастуй, сестро! Гробокопатель дома?

Марися. Спить.

Юрко. Ну, так я зайду — посижу трохи. (Входить з правих дверей; на ньому драна одежа, драний картуз і босий; обличя не голене, але вродливе; дивить ся і балака весело і сьміливо, але не хвастаючи). Здорова, Марисю! (Цілує її в голову). Був я зараз у монастирськім лісі; до вас недалеко — зайшов і на тебе подивити ся.

Марися. Хиба-ж це недалеко, братіку?

Юрко. Як кому. Тиждень тебе не бачив і скучив за

тобою. Де-ж це ваші? По гробах поховали ся, чи що, що нікого не видно?

Марися. Батько спить, мати десь вийшла, робітника ще з ранку послали дощок привезти, та й досі немає, — мабуть запив.

Юрко. Справедливо. Душі спочивок треба дати. Від вашої роботи і неплющий запє. Ну, сестро, як же ти живеш-поживаєш? Набридли мені ці гроби та китички.

Марися. А мені, думаєш, не набридли....

Юрко. Ти щось сьогодні сумна, не весела.

Марися. Веселого, Юрку, мало.

Юрко. Правда — у вас веселого небогато: могилами несе. Я-б, сестро, на твоєму місці давно втік від цих гробокопателів.

Марися. Куди?

Юрко. На простір, на волю, від могил подалі!

Марися. Таким як я, — скрізь однаково.

Юрко. Марисю, що з тобою? Ти якась збентежена, у тебе от і сльози тремтять на очах. Може тебе зобідив хто — скажи!

Марися. Ні, братіку... так!

Юрко. Тікай звіціля, сестро, бо завянеш ти тут, як квітонька без ясного сонечка.

Марися. Куди-ж тікати, братіку?

Юрко. Іди до мене, — я тоді пити покину і на роботу стану. Я робити, Марисю, вмію. Буду робить, а ти сиди у мене, спочивай, та ясным сонечком любуй ся!

Марися. Де вже, Юрку; ти-б хоч про себе подумав.

Юрко. Про себе мені думати нічого: день пройшов і хвала Богові; мені нічого не треба, аби був простір, воля, а все друге — для мене труна, могила. А тебе, Марисю, мені жалко. Ти напевне думаєш, що я тебе не люблю, не пеклююсь за тобою? Юрко босяк, п'янюга, пропащий.... Ні, Марисю, я тебе і кохаю і жалю. На всім світі у мене тільки й єсть одна ясна зіронька — це ти. Зараз я тобі не потрібен — і от я пю, гуляю, а поклич ти мене — і я все покину; скажи мені тільки; Юрко, я до тебе прийшла, допомагай; зараз гулянки на бік і за роботу!

Марися. Чого-ж ти так не станеш на роботу. треба-ж і про себе подумати.

Юрко. Так? Про себе? Так я не хочу, мені одному нічого не треба. Я не люблю людей, мені дивити ся на них гидко. Інший раз голодний сижу, а до людей не йду. Гидко... А от як заберусь я на цілий день у ліс, сижу там один і радий, що я один; і в той час я і людей починаю і жаліть і любить, і тоді в мене на душі тихо та ясно. Ех, Марисю, як би не ти, я-б однієї хвилини не зістав ся в цьому проклятому городі, — пішов би куди небудь далеко: або в степи широкі, або до моря. Через тебе тут живу; все думаю, що будуть тебе без мене обіжати. От і зараз: побачив я тебе сумну, сльози в оченятках твоїх, і на душі у мене важко стало і серце заболіло. Марисю, може тебе справді хто зобідив, — скажи, не крий ся!

Марися. Та ні, Юрку, ні... хто мене стане тут обіжати.

Юрко. На це знайдуть ся. .Думають; брат безпутній, захистити нікому. ну—значить все можна. Тільки ні; це помилка. Я за тебе голову розібю! Бач — рука... раз ударю — прощу. Ти-ж у мене ягнятко — все мовчиш; залякали вони тебе цими гробами змалку, — ти всього й боїш ся.

Марися. Між чужими виросла, не в рідної нені; де вже тут смілости набрати ся.

Юрко. Правда. Смілість на волі даєть ся; хто вільний, той і смілий. Я от — як вітер у полі нікого не боюсь, і через те знаю, що я чоловік. Розумієш, сестро, а — чоловік, чоловік... це велике слово. У мене нічого немає, а я... чоловік, не скотина, не твар, що—поки живі, так сидять у двох, у трьох-поверхових коробах, а помруть, так їх в отакий же маненький забивають.

Марися. І тебе-ж, Юрку, в такий забють.

Юрко. Е, ні, дзуски! Я на полі живу, на волі й помру, а кісточки свої заповідаю зарити де небудь у степу, в лісі, а тільки не на цвинтарі.

Степан. (За коном). Та невже-ж робітника й досі немає? От чортяка!

Юрко. Товстопузий прокинув ся!

Марися. Юрку, не сердь його, не дражни, — обіходь ся з ним ласкавіще, бо ти завжди....

Юрко. Ха-ха-ха! Ласкавіще з ним? Бо в його пузо почот любить?.... Ех, ти, сестриченька!... (Входить Степан). Гробових діл майстеру почтеніє!

Степан. Марино, піди самовар настанови; у матері чогось голова розбалїла ся, вона лягла. (Марися вийшла). Ти чого-ж це зявив ся? Празник тобі, чи що?

Юрко. Заказ тобі приніс: гроб потребуєть ся дубовий, з дерева товстого.

Степан. Тобі, чи що? Не пристало тобі в дубовому лежати; коли хоч—з трухлявої сосни зібють, і за те спасибі скажи. (Майструє).

Юрко. Мені не треба; я ще поблукаю по світові — людей пошукаю.

Степан. І то правда; таке дрантя, як ти — і на тому світі непотрібне.

Юрко. За те таких от, як ти, — так на той світ тільки подавай. Там вже на тебе три роки пайок іде.

Степан. Тьху!... язык би тобі всох!

Юрко. Ха-ха-ха! Не любиш? Тобі-б тільки других по коробах ховати, а сам бач не хочеш!...

Степан. Не люблю я, коли язиком даремно плещуть... Ти-б за роботу взяв ся — було-б далеко краще.

Юрко. Птиці небесні ні сїють, ні жнуть...

Степан. Ач, яка птиця виявила ся!... Ледар ти! хоч би людей посоромив ся! На плечіх замість одежі дрантя якесь: дірки та латки.

Юрко. Одежа?... Одежа не нова, це правда; за те не душно — душників багато. Це тобі раз! А друге ще скажу — не осуждай ближнього, бо це гріх.

Степан. Гріх ледарювати, та пянствувати.

Юрко. І осуждати гріх, їй-Богу — гріх! Це вже я напевне знаю! Ти на щот гріхів зо мною не сперечай ся, — я в гріхах собаку з'їв; я бач, з чортом кумпанію веду, так усю грішну запись на память завчив. Чорт иноді паний валяєть ся, так я, замість його, гріхи вписую. От, тепер давай на пів-бутилки, так я тобі твоє осужденіє забуду

в книгу записати, а не запишу — воно й не почитаєть ся.

Степан. Держи карман!... (Юрко ростопирює кармана). Ач, який мандриківський алистократ! Не придбали ще для вас!

Юрко. А—а.. не даєш?... Чорт з тобою, жалкувати будеш! Опісля й за карбованця не відкупиш ся.

Степан. Щ—о-ж то я — гроші кую, чи як?

Юрко. Та тебе трусони — червінці дощем посиплють ся. Я кожного чоловіка наскрізь бачу, у кого є гроші, а кого немає. У кого пузо товсте — значить грошовитий; а у тебе бач, живіт мало не лопне!

Степан. От, язик — бодай би він тобі всох!

Юрко. Та ти не бій ся — я не наврочу; твоє черево і в чотирі пари очей не наврочиш.

Степан. Іди ти, Бога ради, звідкіля пришов!

Юрко. Прийшов я з ліску; лежав там під деревом і пташок слухав. Гарно співають! Слухаєш їхні пісні, і на душі так ясно стане, неначе сонечко туди заглянуло.

Степан. Ну й валяв ся-б там до самої ночі! Мабуть лопати захотілось, що до людей потягло!

Юрко. Ха-ха-ха! Насилу розумне слово сказав! Правда, правда! Як би людям не треба було лопати, так вони-б один одного жахались як чуми! А тут нічого не вдієш: ненавидять один одного, гризуть ся, а все до однієї каші лізуть, бо — лопати треба. От, скажу про тебе; як би тобі на твоє черево печатку прикласти, що-б воно жертви не вимагало, — зараз би ти другим чоловіком став: покинув би свої гроби і пішов би в ліс пташок слухати.

Степан. Я дармоїдом ніколи не був і не буду!

Юрко. Значить, — про спасеніє душі все пеклуєш ся? Ну, пеклуй ся, пеклуй ся — в рай попадеш! (Пауза). А все таки, ти мені чарку горілки дай і, коли хоч, чого-небудь попоїсти, що там у вас сьогодні варили: борщ, чи куліш, — мені все їдно!

Степан. Своє придбай, та й лопай!

Юрко. Ну, та й не розсудливий же ти чоловік: на що мені самому клопотати ся, коли у тебе й на мою долю хватить.

Степан. А мені борщ і горілка з неба падають, га?

Юрко. Хто його зна! Я по правді скажу тобі — на це не цікавий!

Степан. Не цікавий?

Юрко. Ні.

Степан. Підожди трохи, прийде зима — станеш цікавитись! В лісі тоді не дуже насидиш ся! Що тоді будеш робити?

Юрко. Тобі цікаво знати?

Степан. Цікаво, — я цікавий!

Юрко. Настане зима, — я прийду в твою хату, залізу на піч і буду лежати до весни!

Степан. Ти це на правду, чи в жарт?

Юрко. А хто його знає....

Степан. Тьху, ти, безпутній! Істинно з тобою не зговориш! Сьогодні роботи багато, — Гарасим привезе дерево, допоможи йому його роспилять.

Юрко. Та вже чорт з тобою, роспиляю; давай горілки!

Степан. Іди на кухню, там Хотина піднесе.

Юрко. Добре. (Іде і застрічається з Марисею).

Марися. Ти вже йдеш, Юрку?

Юрко. Ні, йду на кухню горілку пити, товстопузий угощає, а я йому за це на гроби дощок напиляю. (Вийшов).

Степан. Тьху, анахтема... Бач, який твій братік, полюбуй ся на нього!

Марися. Що-ж я тут, — хиба я що вдію?

Степан. Мати лежить?

Марися. Ні, чай готують. Я за вами прийшла: ідіть чай пити! Ми з кухні стіл винесли в садок, там і чай...

Степан. Примхи! Робити вам нічого! Пани які — чай в садку. (Пішов. Маруся сіла до столу, трохи, зплакнула, а далі встала і тихенько в двері гукає Юрка).

Мариса. Юрку! іди сюди на хвилину!

Юрко. (Входить). Чого тобі, Марисю?

Марися. Побалакати хотіла, поки наших нема. Юрку! Стань на роботу; Христом-Богом молю тебе, братіку!

Юрко. Що з тобою, Марисю? Чого ти така збентежена?

Марися. Братіку, любий... стань на роботу ради мене!

Юрко. Марисю, кажи товком, що трапилось? Ти сама не своя... все плачеш!... Кажи!...

Марися. Попрікають вони мене тобою!

Юрко. (Похмуро). Це-ж за що? Що чарку горілки дали, та шматок хліба; так вони-ж не даром його дали; даром я ще в їх зроду не їв, даром і дадуть. З'їм на гривеника — зроблю на карбованця... А коли так, — чорт з ними, не треба мені!

Марися. Зараз мати на мене накинулась: хиба, каже, чоловік твій брат? Босяк, каже, п'янюга, пропащий; на поріг, каже, соромно такого пустити, а ви в рідню лізете!...

Юрко. В рідню!?... Яку рідню?

Марися. Братіку, Христа ради пожалій мене, стань на роботу, — на колінах тебе благаю!... (Падає на коліна).

Юрко. Марисю... Марисю, що бо ти?

Марися. Може вони тоді дозволять йому зо мною одружитись. Мені треба вийти за нього! Чуєш, Юрку, треба... (Ридає). Пожалій мене, братіку... лююбий... пожалій!

Юрко. (Тихо). Так он воно що!

Марися. Пожалій мене братіку! Я сама собі смерть заподію, коли він не візьме мене!

Юрко. (Ніби про себе). Яка подлість!... Знав я, серцем чув, що без неї не обійдеться ся!

Марися. Братіку! прости мене... не суди!... (Встала).

Юрко. Тебе?... Ех, Марисю!... (Як стояв біля столу, так сів на стілець, схиливши голову на одну руку. Марися тихо плаче. Велика пауза. На стінному годиннику часи б'ють шість раз. Юрко крадькома скинув сльозу з очей, трепенув головою, встав і спокійно — мало не весело, але твердо — до Марисі). Годі, сестро, не плач!... Завтра — як загуде гудок, — я вже буду на роботі; я докажу їм, що я не пропащий... що я чоловік! (Загрожуючи).

Степан. (За коном). Де ви всі попрпадали? Хотино, Марисю, чаю налити нікому! От чорти!

Марися. Кличуть!. (Бере Юрка за руку). Братіку!...

Юрко. Що, Марисю? (Ласкаво дивить ся на неї). — Ну, іди, заспокой ся, — образити тебе я не дозволю. Не захотять по чести з тобою обійти ся, так я силою заставляю!.... Іди! (Поцілував). Не плач, Марисю, і нічого не бій ся! Іди!... (Марися пішла). Така подлість... така подлість! Так, та-ак... Що-ж, — хіба зараз його за горло взяти? (Оглядає себе). Ні, Юрко, чоловічу шкуру здобувати! Потрібна тільки шкура; одягнеш її — і по їхньому ти чоловік!... Ех, люде, люде!... (Пішов).

Д І Я ІІ.

Обстава першої дії. — Дієть ся через два тижні. При завісі на кону Степан, Марися і Гарасим. Степан біля верстака струже дошки; Гарасим біля вікна ліворуч, оббиває труну позументом, він здорово під чаркою.

Марися зблідла сидить біля столу, шиє.

Гарасим. (Співає, пристукуючи молотком):

Ой піду я у лісочок,
Візьму сосну та дубочок:
Дощок напиляю;
Зроблю з них труну,
Таку, що ну-ну!

І злидень, і богатенький,
І старий, і молоденький,
І пузатий, і худенький —
Всіх в свою труну
Живо зажену...
Живо зажену!
Я багатому дубову,
А убогому соснову,

А пузатому здорову
Труну уджигну...

Степан. Та годі тобі вити! І видере-ж пісню!

Гарасим. А коли я другої не вмію.

Степан. Так і мовчи! Нікому пісня не потрібна. Піди, ляж — проспись! Залив очі спозаранку, та й виє, як собака.

Гарасим. Тобі моя пісня не потрібна, а мені! без неї— хоч пропасти: я піснею свою тугу розважаю. Ти думаєш оці гроби робити весело? Інший раз почнеш над цим ділом міркувати, так аж сумно стане. От, приміром: хто напевне знає, що з ним завтра буде? Ніхто. Тепер скажем, — от я гроб збив, все як слід: і ніжки приробив, позументик, китички, все як слід; а завтра — трах і ноги протяг! От ви мене візьмете, в цей гроб положите і в йому поховаєте. Тепер розміркуй, що-ж це виходить, га? Виходить, що я сам собі гроб збив. Задача...

Степан. Та замовчи дурна голово!

Гарасим. А хіба так можна? Ні, — ніколи в світі. У законі так положено, що кожному чоловікові гроб купують вже після його смерти; купують там — чи родичі, чи приятелі; ну, хто ховає, той і купує! А я, виходить, взяв і сам собі труну зробив! А я-ж не покійник! Покійник, — так той лежить і мовчить, а я співаю і китички прибиваю. Так... Сам собі на свою труну китички прибиваю. (Пхикає).

Степан. Істинно розумний, — аж крутить ся!

Гарасим. Потому — не помагаєть ся... Кожному там — чи родичі, чи приятелі... по закону, а я сам... не помагаєть ся ;по закону-статі не положено... а я сам... Образливо... он як образливо... сам собі труну роблю... не помагаєть ся. (Співає):

І злидень, і багатенький,
І старий, і молоденький,
І пузатий, і худенький —
Всіх в свою труну
Живо зажену. (Степан плює).

Гарасим. Причинять тебе віком і лежи! Ні тобі встати, ні тобі сісти, — анї Боже мій! Хазяїн, — а ти знаєш, що це від Господа чоловікові за наказаніє положено, щоб його законопачувать у короб? (Сїв, робить цигарку і курить). Не инакше, як за наказаніє. Чоловік — він гірше скотини. Скотину постав у стайню, — вона й стоятиме; кинь попоїсти, — вона і мовчить. А чоловік увесь вік кричить, що йому все мало, що скрізь йому тісно; на всій землі йому місця мало! Кричить, лаєть ся, б'єть ся; все йому тісно. А... тобі тісно? Так на-ж тобі! От Господь і положив: забить його в короб. Лежи!... Лежи, коли тобі на всьому світі тісно... От попробуй тепер покричати! — Ге-ге-ге! а ні Боже мій! Руки тобі зложать, кулачки розпрямять і лежи... смирно лежи!... Земелькою зверху присиплють — і лежи!... Лежи, чоловік... лежи крикун! ге-ге-ге! Ловко!... ге-ге-ге! Люблю!... (Чутно грім).

....Степан. Свят, свят! Дощ піде. Піди, Гарасиме, прибири дошки, — чого розсїв ся!

Гарасим. Розсїв ся... хиба я гроб? Гроб — той може розсістись. Ти його зібеш з мокрого дерева, — він висохне і розсядеться ся. А я сїв, а не розсїв ся, бо я — не гроб.

Степан. Іди, кажу, прибири дошки! Бач — дощ пішов.

Гарасим. Боїш ся — мертвяки підмокнуть! Не бій ся, вони народ тихий, смирний; коли й підмокнуть, так не скажуть... Анї — Боже мій! Мовчатимуть. Так уже їм од Господа в наказаніє положено.

Степан. Марино, піди прибири дошки, бо цього ідола не допросиш ся. (Марися встала і пішла. Гарасим дивиться у слід).

Гарасим. І я піду... Піду їй приберу... (Іде співаючи):

Я багатому дубову,
А убогому соснову,
А пузатому здорову... (Вийшов).

Степан. (Плює). Тьху! (Струже).

Хотина. (Входить). Старий, ти сам?

Степан. Ні, мабуть троє!

Хотина. Степане!...

Степан. Ну?

Хотина. Степане!...

Степан. Ну, „Степане”... чув! Далі що?

Хотина. Я прийшла...

Степан. Бачу, — не повилазило!

Хотина. Я прийшла...

Степан. Тьху, ти, — наказаніє! Чого ти мнеш ся? Мабуть грошей треба; так вибачай, — нема.

Хотина. Та ні, — яких там грошей, — я про Василя хочу побалакати!

Степан. Про Василя?... Що-ж там таке?

Хотина. Женити ся він хоче, так... от...

Степан. А... он що! Так за чим же діло стало? Хоче, так нехай і женить ся. Я й сам хотів з ним про це побалакати, та не зібрав ся. Це діло світове, а нам — і як раз на руку; дівчина у мене єсть, гроші на весіле теж знайдуть ся; одгуляємо, як і люди — хвала Богу не позичати!

Хотина. Це все так... а от — на щот дівчини... Ти певне про Валашчину думаєш, а він... він...

Степан. Ну?

Хотина. З Мариською хоче одружить!

Степан. З Мариською!?... З нашою?

Хотина. Еге-ж.

Степан. Ха-ха-ха! От дурна голова — знайшов дівчину! Ее все завод; без заводу він би цього не надумав.

Хотина. Оженюсь, каже, на Марисї, тай край!

Степан. Ну, не переч йому, — нехай собі балака. Побалака, побалака про Маринку, та й кине, а оженить ся на Валашчисї.

Хотина. Ох, Степане! не хотіло ся тобі казати, та вже далі й душа не терпить. Два тижні мовчала, та бачу,—пора й кінця покласти... Тут така напасть!

Степан. Яка напасть?

Хотина. Вагітна Марина... он що падлюка накоїла!

Степан. (Грізно). Що?

Хотина. А Василь тепер диба: моя, каже, дитина, — я й повинен оженити ся.

Степан. Дитина... он як! У моїй хаті таке паскудство заводить!... Де Марина?

Хотина. Степане...

Степан. Тобі я кажу!... Я й тобі голову одірву, що покривала їхні штуки. (Входить Марися). А... ось де й вона! Ось вона, — наша донечка!... (Наступає). Ти як же це?... Ти що-ж це?... Тварюка! У чийй хаті зросла, чийй хліб їси — там і капости робиш? Ах, ти-ж паскуда!... (Хвата Марисю, кидає об землю; Марися зкрикує; Хотина кидається до Степана).

Хотина. Степане, опамятай ся!

Степан. Геть!... Убю її!... (Кидається на Марисю, Хотина хватає його за руки, не пускає).

Хотина. Старий, Бога ради!... Марино, — тікай швидче!... (Марися вибігає).

Степан. Не втече!... Пу-усти!... (Виривається від Хотини, біжить за Марисею; Хотина за ним).

Степан. (За коном). А-а, паскуда!... Ось же тобі!... ось... на!...

Марися. (За коном) А-а-а! за що? За що?!

Хотина. (За коном). Старий, ради Христа... сусіди-ж почують... Убеш ти її! (Вплихає Степана в хату). Годі, годі, старий! (За коном чутно плач Марисі).

Степан. Убю?... туди їй і дорога!... Паскуда!...

Хотина. Гарасим там спить, — почує; сусіди почують. Що доброго? Ти вже й так її попобив, — чи живе місце єсть.

Степан. Мало, мало їй!... Нехай краще тікає звідціль, — не доводить до гріха, бо вбю паскуду! (Важко дихає). Дай води!... Дихати нічим... у... у...

Хотина. (Подаючи воду, боязко).. Василь довідається.

Степан. А ти думаєш—я на нього дивитись буду. Заводи... Нехай тільки зявиться!

Хотина. (Ненароком зиркнула у вікно). Ой, Боже мій!...

Степан. Що таке?

Хотина. Юрко йде.

Степан. (Перелякано). Де... де Юрко.

Хотина. Глянь... через вигін прямо до нас простує.

Степан. От, чортяка його несе! Біжи швидче, відведи Марину в комору, або що; та накажи її, що-б не скавчала, що-б при ньому — не писнула, а то гірше буде! — (Хотина виходить, згодом плач Марисі стихає й не чути). Робітника покликать, або що; ще-б чого не трапилось, — з таким хіба довго! (Іде і повертається з Гарасимом). Та прочуняй ся, чортова пявка!

Гарасим. Постій, хазяїн, дай хоч трошки поспати!.. Тільки що почав був так славно дрімати... з прихрапцем...

Степан. Ніч велика — виспиш ся! Прибери стружки в сторінку — насмітили скрізь по хаті.

Юрко. (Входить; на ньому добра одежа, високі чоботи, новий картуз). Драстуйте!

Степан. Драстуй!

Гарасим. А, доброго здоров'ячка! (Подає руку). Чи у нас не знайдець ся покурити? Весь тютюн вийшов, а курити — біда як хочеть ся.

Юрко. (Дає цигарку). На!

Гарасим. Бач, які ви тепер! (Розглядає цигарку. — Це-ж у вас які?

Юрко. Звуть ся „кури на дворі”, хвабрики „Мухобий”.

Гарасим. Ге-ге-ге-! Знатна штука!

Юрко. Ти, Гарасиме, от що... на тобі ще одну. (Дає цигарку) і йди в садок! Мені з твоїм хазяїном гобалакати треба.

Гарасим. (Ховає одну цигарку в кисет, а друга в зубах). Я з радістю!

Степан. Ти що-ж це, — в моїй хаті командуєш? По якому праву?

Юрко. Коли командую, значить право маю: діло єсть до тебе, — на одинці побалакати треба, без свідків. Ступай Гарасиме!

Гарасим. (Закурює; про себе). Молодець, командує

без всякої закон-статі! Люблю! (Подає Юркові руку). — Моє поштеніє. (Пішов).

Степан. Ти дивись, як би я тебе на попросив вслід за Гарасимом; дуже вже ти перед ведеш; ач, який хазяїн знайшов ся в моїй хаті! (Хоче йти).

Юрко. Пожди малість, старий!! Я-ж, бач, тепер не Юрко-босяк, котрому можна було на кухні, як собаці, кинути шматок хліба, та ще й пострікати тим шматком, хоч я його не даром їв; даром я у тебе ніколи не їв. Тепер я чоловіком став, — вже по вашому чоловіком! Бач, на мені тепер і одежа без латок, і куток маю де жити, і все як слід, — як треба чоловікові. Ну, одне слово я шкуру маю, значить по вашому — став чоловік! І от тепер цей чоловік прийшов до тебе побалакати про свою сестру і примусити вас... з сестрою чоловіка... те-ж учинити по людськи, по совісти. Второпав?

Степан. Нема про що балакати: ні тобі казати, ні мені слухати! Діло й так видне!

Юрко. А коли видне, то й краще; менше значить балачки, швидче кінець. Коли-ж свадьба?

Степан. Чия?

Юрко. Не твоя, звісно; тебе ховати пора, а не вінчати. Твого сина з моєю сестрою свадьба коли?

Степан. Ти що-ж за сват такий вишукав ся? Ростить її — тебе не було, а на свадьбу так і з'явив ся.

Юрко. Правда — ростить її мене не було; мене самого тоді добрі люди ростили. А от тепер я зріс і кулаки здорові маю і ти це запам'ятай про всяк случай.

Степан. Ти що-ж це, бити ся хочеш? Так я і поліцію крикну!

Юрко. Ні, ще поки підожду, по чести попробую, а коли не вийде — вибачай!

Степан. Та я з тобою і балакати не хочу. (Кидаєть ся до дверей).

Юрко. Стривай, старий, — куди? Ми ще діла не скінчили... Чуєш, я тебе питаю, коли весіля? Коли Василь оженить ся на мрій сестрі?

Степан. Піди його спитай!

Юрко. Я тебе питаю!... З ним у мене инша балачка буде.

Степан. Та ти не кричи... це тобі не завод! Ач, який! Живо геть вижену!

Юрко. Не виженеш! Я поквітувати ся з вами прийшов! Ти як же це думаєш?... Пограв ся син дівчиною, та й геть її, на бік, — посватаємо другу!... Валашчиха подобалась?

Степан. Нема тобі діла, кого я висватаю! Не з твоєю сестрою-потаскухою йому одружитись!

Юрко. Що?!... Ах, ти-ж, гадина!... (Хвата його за горо і кидає на верстак). Я тобі горло перерву!...

Степан. По-мо-а-а-а...

Марися. Вбігає). Юрку, братіку, що ти робиш? — (Одтяга його). Братіку, опамятай ся! Юрку, Юрку!... (Юрко відпустив Степана). Братіку, що бо ти, Господь з тобою!

Юрко. (Відходить, обтрушуючи руки). Гадина.... тівки руки попаскудив!

Степан. (Важко дихає). Так ти ось як? Так я-ж тебе в острог, — згнієш там!

Юрко. Мовчи краще! Чуєш?! (Степан сів).

Марися. Юрку, не треба... не треба, братіку, мій любий! Не хотять — Бог з ними...

Степан. В окружний суд подам!

Юрко. Хоч чорту подавай — мене не злякаєш! А над сестрою вам потішитись не дам; ви трохи помилились; думали заступитись нікому, ну, значить, погрались — та й на бік! Ні, голубе, та я швидче всіх вас в оці короби позабиваю, а над нею знущати ся не дозволю!

Марися. Годі, Юрку; Бога ради — годі! Нічого я від їх не хочу... На їх душі гріх буде! (Плаче).

Юрко. Іди звідцїля, Марисю!

Марися. (Перелякано). Ні, ні...

Юрко. Не бій ся, я пальцем його більше не зачеплю. І то руки мити треба! Іди собі... (Марися пішла). У-у... люди! У дівчини дитина скоро буде а ви другу сватать!

Степан. А що-ж не обманюйте цю старчиху! А коли

таке трапилось, так скінчи діло по честі.

Степан. Ну, а коли вона тепер йому спротивіла; та що-ж його силою під вінець вести? Він то може й піде, а вже яке її жите після буде — нехай вибачає.

Юрко. Про це я з ним побалакаю!

Степан. Нема чого балакати!... Знаєш що? скінчи-мо це діло по честі: дам я твоїй сестрі сто рублів, та ще й потім допоможу, як треба буде, тільки нехай вона розв'яже йому руки. Он за нею наш робітник, Гарасим, упадає, хоче сватати нехай іде за нього — я й окроме ста дам!

Юрко. (Тихо). Сто рублів?... Ех, ти, чо-ло-вік!...— Жалко, що в оці короби тільки мертвяків забивають! Ховали-б туди живих — отаких, як ти, годів, краще-б на світі жило ся. Та я-б сам тоді день і ніч їх робив! Гори-б їх настроїв!

Степан. Мене не заховаєш!

Юрко. Мерців боять ся; кажуть, що від їх сморід піде по землі. Не від їх, а від таких повзучих гадів, як ви — сморід піде по землі. Через таких — дихати на землі нічим!

Степан. А в гроб мене не забеш таки! Сам ішвидче ляжеш! Такі молодчики як ти, довго по світу не гуляють, — живо голову під крило, та і в короб.

Юрко. Я не з полохливих, смерти не боюсь! Досадно мені, що ви мою сестру теж знівечили; вона теж повзати стала: її бють — вона нижче шию нахиляє, плюють в лице — мовчки витираєть ся... Е-ех, ненавиджу таки! Кріпаки якісь, довічні раби!... А має-ж зуби молоді, кріпкі — ну й кусалась би!

Степан. Зуби й повибивати можна!

Юрко. Чи не ти повибиваєш? Так тебе й кусати не треба! на тебе крикнути тільки, так ти зараз і хвіст підбереш! Тьху!... І балакати з тобою противно!... Тепер треба ще твого сина повчить, як на світі з людьми по честі жити, та його жалко, немає. Прийду над вечір. (Іде, потім зупиняєть ся). Слухай, старий, ти гляди — не здумай за мене на сестрі злість зганяти. Чуєш? Щоб-б ані

пальцем, ані словом, — коли тобі твоє мерзене жите не обридло! А то, бачиш? (Показує кулак). Могилою пахне! А каторги я не боюсь, — своя сторона!... (Пішов).

Степан. От, арештантюга, га? (Тре горло) й досі горлянка болить, не наче обценьками здавив, анахтема! — Стривай, стривай! я-ж тобі це пригадаю... затанцюєш! (Входить Хотина). Тебе де чорти носили? Мало не задушив мене, а вас нікого!

Хотина. Невже?

Степан. Невже!... Анахтеми! накоїли чорт батька значого, а я за вас боками расплачуй ся!

Хотина. Та як же він посмів?

Степан. Еге... тебе, бач, не пішов питати! Хватив за горло, ще-б хвилина — і капут. Марина вскочила — відтягла!

Хотина. Ах ти, Господи! Я зараз городского! (У вікно). Дядінька городской!

Степан. Цить, божевільна! На чорта тобі дядінька городской!

Степан. Кого стращати? Тебе, чи що? Накоїли проклятуці, а тепер прійдеть ся Маринку за сина брати.

Хотина. А ми не візьмемо.

Степан. (Тре горо). Еге, не візьмемо!

Хотина. Дулю нехай з'їст!

Степан. Еге, дулю...

Хотина. Та що-ж він силою заставить, чи що? Не хоче Василь її брати і кінець! Не дуже на таких женять ся! Кому вони потрібні!

Степан. А гвалту скільки буде? А сорому?

Хотина. Проклята! А яка завжди тихоня була!

Степан. Дівчата, — вони всі такі; чим тихіща, тим подліща!

Хотина. У-у! Паскуда!

Степан. Я прямо ради не дам, що й робить. Братець бач який, — от не женись — заріже; хиба йому що!

Хотина. Заяви у поліцію, — невже-ж на нього вже й управи ніякої нема.

Степан. Та що ти з поліцією розносилаєь. Ось він

тебе як упіймає за горлянку, — піди тоді жалуй ся! Його анахтему і на заводі боять ся; що Юрко сказав, усі, як один чоловік, слухають ся; побалакай з Василем — тільки й мови: Юрко на заводі так сказав, Юрко так звелїв; а вони — як барани.

Хотина. А ти казав: пропащий! Подивись на нього; зодягнений неначе перший майстер горілки не пє, а забалака, — так нашому клишоному аблакатові ніколи з ним не зрівняти ся.

Степан. На чорта він, проклятуший, пити перестав! Тепер би я поїв його день і ніч, аж поки-б Василя не одружив з Валашчиховою дочкою, а тоді-б і братічка і сестричку за хвіст, та на вітер... Не пє анахтема!... А Валашко вчора, як на злість, зустрів ся; розбалакались... пять сот дає за дочкою, дуже вже йому хочеть ся Василя зятем мати.

Хотина. Чисто наказаніє Божеське!

Степан. Дві тисячі в їх у банкові окрім добра! Помре — дочка одна, все її!

Хотина. О, Господи, Господи...

Степан. Не пє анахтема — нічого не вдієш... Сто рублів давав йому, так тільки всміхнув ся... чоловіком назвав.

Хотина. Бач, чоловіком значить назва...

Степан. Еге, так назвав, що краще-б собакою обляяв.

Хотина. Степане, дай ти її двісті рублів, — нехай вона відчепить ся.

Степан. Ти як, здуріла, чи що? Та коли дівчатам за це по двісті рублів давати, то й дівчат не буде.

Хотина. Не свої-ж віддаси — з приданого!

Степан. А придане кому піде; хиба не мені? Я і сто сказав, а хиба я дав би їх. Ге-ге-ге! Дав би розписку — піди получай!

Хотина. Парубка жалко... Навяжеть ся Марина як камінь на шию... То-ж тобі хоч триста зостанеть ся; а за Мариною злидні.

Степан. Не візьму я Марину — нехай хоч перервуться! Сина вижену, а по їхньому не буде!

Хотина. Жалко-ж... і сина жалко і гроший жалко. Я через те й кажу: дай ти її двісті — нехай одчепить ся; скажи, що й ще допомагатимеш, а дитину... дитину підкинути можна буде.

Степан. На що підкидати! Тепер дівчата розкіш: питательні дома понастроювали і колисочка на вулицю виставлена; приніс, поклав, подзвонив і моє поштеніє — ні ти нікому, ні тобі ніхто!

Хотина. Мруть там дуже.

Степан. Як би не мерли, куди-б їх і дівати! Тепер дівчата плодючі стали!

Хотина. Так от я й кажу — дай ти її двісті рублів...

Степан. Не дам... Сказав не дам і не дам! Сами наварили каші, сами й хлечить. Голови-б вам усім поскручувати за такі діла!

Хотина. Тепер же, Степане, бійкою не допоможеш!

Степан. Не вязни ти до мене!... (Помвочав). Єсть у мене тут один чоловігa, діловий, біда який! Чи не вдарить ся до нього.

Хотина. Сходи, Степане, може як небудь здихаємось.

Степан. Те-ж гроші злупить!

Хотина. Що-ж робити... заплати!

Степан. Піду! Дай мені новий спинджак! (Хотина подає). Де та?

Хотина. На кухні сидить! Мовчить, мов води в рот набрала!

Степан. Добре ще, хоч Юркові не сказала, що я її... а то попало-б мені.

Хотина. Плювать тобі на Юрка! Що він тобі?

Степан. (Чухає горло). Звісно нічого... Ну, я піду!

Хотина. Довго ходитимеш?

Степан. Хто його знає! Без гостинниці не обійдеться ся!

Хотина. А ти його на вакзал, у третій клас — воно й ближче і дешевше!

Степан. Як піде...

Хотина. Та вже гроший не шкодуй, аби-б тільки ро-

зв'язатись. Роспитай ти його гарненько, чи нема такого закону, що-б дати її по потилиці, та й кінець!

Степан. Коли єсть — сам скаже! Він всі закони знає. (Надів картуз, іде).

Хотина. Аблакати, чи що-б то?

Степан. (На дверях). оберкондухтор! (Вийшов).

Хотина. Ох, горенько тяжке!... Скільки клопоту натворила анахтема! (В двері). Ей, ти, мадама! що-ж це ти так все й будеш сидіти згорнувши руки. (Мариса входить, очі червоні; мовчки сіла, взяла роботу). Нахабою хочете з братічком нав'язатись! Не нав'яжетеся!...

Мариса. (Тихо). Я не нав'язуюсь. Сьогодні спитаю його, — не захоче доброю волею, Бог з ним. — я й піду тоді від вас.

Хотина. Звісно не захоче, — цяця, бач, яка! Йому тисячу рублів приданого дають, щастя само до рук лізе, а ти поперек дороги стала!

Мариса. (Твердо, тихо). Нехай мені прямо скаже, що розлюбив мене, — і я піду від вас! Щастю його поміхою не стану! А... а дитину (крізь сльози) мені Юрко допоможе виростити; він замість батька буде, коли рідний кидає.

Хотина. Мій син не звір який, щоб рідну дитину покинув, — помагати буде!

Мариса. Мі, мамо! Коли Василь не захоче зо мною по закону обійти ся, то й Бог з ним! Допомоги його нам не треба! Бог дасть, сами дитину до розуму доведемо! Ви більше боїтесь зате, що сусіди скажуть; сорому та гвалту боїтесь, — не бійтесь; спитаю Василя — не схоче, слова не скажу, піду собі мовчки. Брата вблагаю, щоб і він слова не сказав, щоб і не заходив до вас... (Помовчала). — Ви все думаєте, що я... тільки заміж за нього хочу; що я... аби-б тільки вийти за нього, — не думайте цього! Кохаю я його, він мене голубив, я й повірила! Як би не дитина — сиова-б йому про шлюб не сказала. (На вулиці крик).

Голос 1. Як же це він так?

Голос 2. Руку геть чисто відхватило!

Хотина. (Іде до вікна). Що воно за гвалт!

Голос 1. Батькові швидче скажіть!

Голос 2. Праворуч, праворуч їхні двері!

Голос 3. Степане, Степане! (Хотина відчиняє вікно).
Степане!... Степане Гавроловичу!

Голос 1. Он мати у вікно дивить ся!

Голос 2. Матері, матері, скажіть!

Голос 1. У вікно, увікно! (Марися підходить).

Хотина. А що таке трапилось?

Голос 3. Нещасте синові вашому...

Голос 4. Біжіть швидче на завод, — Василь в машину попав!

Марися. Ай!... (Пада зомліла. Гомін помалу затихає).

Хотина. О-о!... Господи! Побігла.— За коном). Де він, де він... мені його допоможіть Бога ради!

Голос 1. Біжіть швидче на завод!

Голос 2. Біжіть на нами!

Голос 3. На завод!

Голос 4. В больницу!

Голос 2. У контору! (Стихло).

Гарасим. (Входить). Розбудити!... Тільки почав був дрімати так ловко, з прихрапцем, а тут такий лемент підняв ся, що й розбудили. Що воно трапилось? Чув, ніби то хтось в машину попав. Це буває!... Машина — це анехтема! (Бачить Марисю). Марисю, Марисю!... Що це вона? з переляку мабуть... Аж холодна вся. Марисю, очуняйтесь... чого лякатись!

Марися. Господи... що зо мною... де... я? (Згадала). А... Василечку!... Боже мій... Василечку!... (Побігла).

Гарасим. (Дивить ся у вікно). Подалась... Хто-ж це в машину попав? (Бе себе по лобові). А-а... та невже-ж це син хазяйський? Мабуть він... Оце штука! Побігти-б подивитись, так хату ні на кого покинути! (Дивить ся у вікно). А народу... страсть скільки. Ей, тітко, що там на заводі трапилось?

Голос баби. Руку комусь машиною відрізало. Мати дуже побивається, а кричить — страсть як!

Гарасим. Кричить — ну, значить наша! Руку відрізало... Положим, на руку наплювають, от як голову, тоді погано!... Кортить піти подивитись, так не можна. (Дивиться знову у вікно). Карета скоропомощна під'їхала... Невже-ж це за ним? Иш ти — в кареті! А тут піти ніяк. Ну, добре — привезуть, тоді побачу... А ловка штука оці машини: хвать і руки немає! (Шукає в кишені). Була цигарочка, та немає, а покурити хочеться. Хиба в хазяїна позичити? (Іде до шафи).

Хотина. (За коном). Пустіть мене!... (Гарасим хутко відходить від шафи. Входять: Хотина, робочі, баби і діти).

Хотина. Ох, пустіть же, пустіть мене до нього!...

Баба. Та не побивайтесь, — його в земську повезли!

Хотина. Загубили... загубили!...

Гарасим. (На бік). Рука наплювають! |

Баба. А дівчина... як його винесли, як крикнула, на весь завод, — і як мертва впала!

Хотина. Зарізали, зарізали!... Ох!... (Зомліла).

Всі. Води, води! швидче!...

Гарасим. (Подає воду). Рука наплювають.

— ЗАВІСА. —

ДІЯ ІІІ.

Обстава та-ж сама.

При завісі — на кону Степан і Гарасим працюють; Василь сидить на канапці, у нього однієї руки немає; Хотина подає йому лікарство.

Хотина. Прийми, Василечку, — пора!

Василь. Ех, мамо, набридли ви мені з лікарством! — Руку воно мені поверне, чи що?

Хотина. Доктор же велів; каже, — сили набрати ся треба, а то з тебе багато крови вийшло.

Василь. (Випив). Тьху!... Що-ж це з заводу нічого не шлють на щот місця?

Степан. Пришлють, дожидай ся!

Хотина. А звісно пришлють! За доктора платять, за лікарство, — значить і місце дадуть.

Степан. Лікар у них свій, лікарства теж, — ну і дають А місце — то навряд! Один він скалічив ся на заводі? Як би всіх калік приймали, так на заводі тільки каліки й робили-б, а їх щось не видно!

Василь. У... проклята машина!... Там одному робочому обидві руки відірвало: попала лїва рука, він правою хотїв допомгти, вирвать, — обох не стало!

Степан. Заводи... Заводи!... Бачиш, чим скінчилось! Казав — так не слухали! Батько дурний!...

Хотина. (Плаче). Хто-ж його знав... Живуть же люди і до смерти — і нічого... (Плаче).

Гарасим. Знову хазяйка плаче! Голова ціла зосталась, кажи, — хвала Богу! А рука наплювать! І без руки люди живуть, — правда Василю? Без голови не проживеш, а руки там, чи ноги, — то наплювать! Без їх діло обійдеться!

Степан. Ти он і без голови живеш!

Гарасим. (Мацає голову і крутить нею). А це що, капуста?

Степан. Горщик порожній, та ще й дирявий!

Гарасим. Ну? (Бє по лобові). Скажи на милость... а я все думав, що це голова!

Василь. А де-ж Марися?

Хотина. Пішла в город; казала й до церкви зайде.

Василь. Бідна Марися!... і її не дешево обійшлась моя рука: дитину скинула, скільки перехворіла, схудла, зблідла, — одні кістки зостали ся!

Гарасим. Я вже був її і коробок приготував, так ні,— виходилась! Баби, — так вони страсть живучі; кажуть же, що баба, як кішка: оце вже зовсім здихає, перетягни на друге місце — оживе!

Степан. Плеще язиком!... Точить брехні!...

Гарасим. Живий же я чоловік, ну і треба иноді побалакати — душа потребує, а у вас і того не можна! (Помовчав, починає співати):

Ой піду я в лісочок,
Візьму сосну та дубочок:
Дощок напиляю;
Зроблю з них труну
Таку, що ну-ну!

Василь. Замовчи, Гарасиме!

Гарасим. Знов мовчати!

Василь. Я й так на ваші гроби дивитись не можу а ти ще пісню про них співаєш!

Хотина. А й справді, — спокою від вас немає! Ішли-б ви робити у двір!

Гарасим. А що-ж, я й піду! Мені на дворі ще краще! Хазяїне, ходім!...

Хотина. Справді, Степане, тепер же на дворі тепло! А то в хаті цілий день стукотня. Марися хвора, її і відпочити ніде!

Степан. Гарасиме, тягни струмент, я слідом прийду.

Гарасим. Я зараз!

Степан. Дощок напиляй! Та не засни гляди, — нову моду взяв: оце зібе гроба, зараз залізе в його, кришкою прикриєть ся і задає хропака! Позавчора — гукаю я його, гукаю — нема! Шапка, чоботи — дома, значить дома він, а не найду. Коли дивлюсь, — підіймаєть ся кришка, вилазить! Тьху!...

Гарасим. Це я від мух! здорово проклятущі гризуть! А в гроб ляжеш, кришечкою прикриєш ся, — так уже ні одна не вкусить!

Степан. Що-ж то, гроби на те роблять, що-б ти туди від мух ховав ся?

Гарасим. Звісно ні... а тільки-ж і дітий у них колихати теж не помагаєть ся... ге-ге-ге... а он Василя колихали!

Василь. Мене?

Гарасим. Тебе, тебе! У нас Степан Гаврилович грошки любить, попав каброванця в кишеню, то вже не вирветься! От, як ви народились на світ, так вашій милості, замість колиски, гробик повісили; манісенький такий проспособили. Опісля його сапожник купив, дочку, похоронив!

Степан. Знову замолов!

Гарасим. Чого замолов? хазяїка сама р'єсказувала; сатанаїдол, каже, так і казла — сатанаїдол; одній дитині колиски не купить!

Василь. Ха-ха... який він смішний!

Степан. Іди вже ти, іди від гріха!

Гарасим. Іду, іду! (Зібрав струменти, пішов, спізаючи):

Що багатому дубову,
А убогому соснову,
А пузатому здорову (Степан плює),
Зроблю я труну!

Василь. Щасливий чоловік!

Хотина. Знайшов кому завидувать...

Василь. Я тепер кожному завидую, у кого єсть дві руки. А я... як вік проживу? Каліка... (Помовчав). — Що-ж, мамо, Валашко тепер уже мабуть не віддасть дочки за мене? Жених завидний!...

Хотина. Годі тобі, Василю!

Василь. Марися невгодна, приданого немає, старчиха! А тепер радієте, що Марися йде за мене, не боїть ся за каліку йти. За наказаніє Господь послав оце нещастє, так і знайте! За гордість вашу!

Хотина. (Плаче). Може й так...

Степан. Скіглиш, не вгомониш ся! очі мабуть на болоті посажені, що води багато! (Хотина хутко витирає очі). За те, що батька не слухав, — ось за що Господь тебе покарав. (Хутко виходить з хати).

Василь. Сердить ся... Чого-ж за правду сердитись! Винні ви, дуже перед Марисею! Скільки вона за мене ви-

терпіла від вас! А в неї до вас злоби ніякої, — все забула!

Хотина. Не вік же злостувати; мало чого не буває!

Василь. Друга-б відячила вам; в очі-б насміялась, наплювала, — та й пішла!... На що я її тепер? Дитини нема, я каліка...

Хотина. Не доносила через своє серце, а не через нас! Як тебе виносила, вона як глянула — скрикнула, впала; часів зо два до пам'яті не приходила.

Василь. Я чув, як вона скрикнула. У мене й досі той крик у серцеві озивається!

Хотина. Юрко, як туча ходив. бояв ся, що помре! І не думала я, що-б він за нею так побивав ся.

Василь. Юрко!... Не знаєте ви, Юрка! От би Марисі такого чоловіка! З ним не страшно, не пропадеш; він як камінь, як дуб той; його нічим не зламаєш!

Хотина. І ти не гірше від його!

Василь. Я? Ха-ха-ха!... Ех, мамо, та дайте мені не дві, а чотири руки і тоді я з ним не зрівняюсь! Юрко, мамо, — то сама сила, сила і в тілі, і в душі, а я... звісно своя дитина: хоч кваша, та наша. (Входить Марися).

Хотина. (Ніби радіючи). О, Марися вернулась! — (Марися як увійшла зараз і сіла біля дверей). Утомилась мабуть?

Марися. Ледве дійшла: ноги підкошують ся...

Хотина. А ти-б на транваї!

Марися. Народу багато, — і не влізеш!

Хотина. Приляж, Марисю, спочинь поки до чаю! Бач, як важко дихаєш!

Марися. Та ні, я й так зараз оддыхну.

Хотина. А я поки піду самоварчик нагрію! (Виходить).

Василь. Марисю, іди посидь біля мене!

Марися. Мати-ж зараз вернуть ся!

Василь. Мати.. мати тепер... Може я тепер тобі спротивів, так не треба... не підходь!

Марися. (Підходить, сідає). І як тобі, Василечку, не гріх отаке казати: спротивів!... А заміж за тебе хто йде? Голубчик, ти мій!... Ну що, рука не болить?

Василь. Обрубок? Ні, чого йому боліти; скоро зовсім загоїть ся! Марисю! А гарний я тепер каліка безрукий! Ох, краще-б іздохнуть!...

Марися. Годі, Василечку, годі, серденько! Та для мене ти миліше всіх на світі! А що Валашчиха за тебе не піде тепер, то й не треба, — і хвала Богу! За те тепер тебе у мене ніхто не відніме!

Василь. Марисю, яка ти... Душа у тебе, як у голуба: чиста, незлоблива. Голубонька моя!

Марися. Я щаслива, Василечку; я рада: батько й мати згодились на наш шлюб.

Василь. Згодились! В ноги-б їм тепер тобі кланятись що за каліку йдеш, та знущання їхні простила.

Марися. Що вже згадувать, — було, та пройшло! — тепер вони до мене добрі, а мати — так здається краще рідної!

Василь. І отак, Марисю все на світі; що лихо одного, — другому на щастє йде. (Чутно гудок). Гуде! Зараз товариші на роботу підуть, а я — сиди! Скушно мені, Марисю, без заводу! Скільки там гарних людей, розумних... чого-чого не наслухаєш ся, чому не навчиш ся!

Марися. А от дадуть тобі місце конторщика і знову з ними будеш!

Василь. Коли-б дали, — це було-б таке вже щастє!

Марися. Повинні дати, — на їхньому ж заводі скалічив ся!

Василь. Мало того... Скажуть: дивись — не маленький. (Входить Гарасим з цигаркою).

Василь. Тобі чого, Гарасиме!

Гарасим. (Бавить ся цигаркою). Юрко прийшов!

Марися. Де він?

Гарасим. В садку; вас кличе!

Марися. Я зараз. Чого-ж він у хату не йде?

Гарасим. Мохобой курять! (Марися пішла, Гарасим мнеть ся, а далі сідає). Васюк!

Василь. Чого?

Гарасим. Хочу я тебе на щот одного діла спитати...

Василь. А що таке?

Гарасим. Я... на щот Марисі...

Василь. Ну?

Гарасим. Женитись я надумав, так от, не знаю: піде Марися за мене, чи ні; ти чоовік грамотний, — от і розбери!

Василь. За тебе!?

Гарасим. Еге-ж, еге-ж! Дуже вона мені до душі прийшлась, — голівно, що тиха і смирна; от, я і хочу на ній оженитись! Я давно вже її на око взяв, так все ти мені на перешкодї стояв; ну, а тепер, як уже ти мені не поміха: потому, значить, руки не хватає, значить, працювати — багодарю покорно, ну, значить, і женитись — спасибі, зась...

Василь. Гарасим!...

Гарасим. Трийцять вісім лїт Гарасим, а от, тепер хочу оженитись і Гарасимом Петровичем зватись! Я, Василю, тебе люблю, маю тебе не за дурня якого, — і через те з тобою по простоті, від щирого серця балакаю. Про оженнїне я все добре обміркував. Роботи я не боюсь, здоровя маю, гроші у мене є: 74 рублі на книжцї у поштово-зберегательній касї лежать; голова, руки, ноги — цілі; значить можу! От, скажемо, тобі, Василю, тепер жениться, а ні-Боже мій... а я можу! Я оце якось Валашка зустрів: а що, питаю, буде весіле? А він знаєш, що сказав? Нехай, каже, безрукий безногу шукає, — ото йому пара.

Василь. (Нервово). Іди... ідн, Гарасиме... яке мені діло...

Гарасим. Єсть діло. Тут, от яка задача: Марисі сказати про це духу не хватає: нарочито хожу за нею, що-б де небудь одну зуспіти, а зуспіну, — язик, мов кілок у роті!

Василь. Так ти, що-ж це, чи не хочеш, що-б я її за тебе сказав?

Гарасим. (Схопив ся з місця). Васюк, голубчику, скажи... по вік не забуду! Скажеш?

Василь. А може скажеш? Я-б тоді Марисю з Юрком покликав куди небуть у рецторацию закусити; рублів півтора-два витратив, — і діло-б зладнали. Я гроший не

жалію! (Помовчав). Я гроший не жалію... Сказать тобі?

Василь. Що там ще?

Гарасим. Я Марисі ще позавчора чотирі аршини брилянтину жовтогарячого на кохточку купив; по 18 копійок аршин платив.

Василь. І вона взяла?

Гарасим. Не насілив ся віддати. Два дні носив ся з ним, а оце зараз під її постіль підсунув, нехай побачить, — і догодаєть ся.

Василь. Що-ж то, ти її так любиш?

Гарасим. На те-ж вона й баба, що-б любити!

Хотина. Входить). Дивись... а він тут розсїв ся! Та там хазяїн аж охрип, пукаючи тебе: там спішна робота!

Гарасим. Мені тепер на цю саму роботу наплювають; я тепер важне діло орудую, — ціле жите своє, так нехай мертвяки подождуть, поки я оженю ся! (Пішов).

Хотина. (Пелід). Що таке? Що? (До Василя). Що він тут торочив?

Василь. Та так... А де Юрко?

Хотина. В садку з Марисею: чи балакають, чи сварять ся. Я вже її підслухала, так не розберу нічого.

Василь. Мабуть лає, що вона за мене йде!

Хотина. Вигадай! Він не буде втручати ся, — не з таких.

Василь. Кличте його в хату, мамо, — треба-ж йому сказати!

Хотина. І то правда,—неділа незабаром. (Вийшла).

Василь. (Гірко). Нехай собі безрукий безногу шукає, ото йому пара... Та невже-ж, невже-ж на світі все так?...

Хотина. (За коном). Ідїть, Ідїть у хату! Чого там у чужому садку сидіти... Та й Василеві скушно. (Входять: Юрко, Марися й Хотина).

Василь. Ти вже мене, Юрку, й провідати не хочеш!

Юрко. Чи давно хиба провідував! (Марися сідає. — Хотина виходить).

Василь. Чого ти, Юрко, такий похмурний, не веселий?

Юрко. За волею скучаю!

Василь. Ти? Тобі, чого скучати? Вільний, як орел: зняв ся і полетів, куди схотів.

Юрко. Та здаєть ся й полечу, бо хвала Богові, тепер я тут нікому непотребний.

Марися. Юрку, як тобі не гріх!

Юрко. Мовчу, мовчу!...

Василь. Юрку! Марися казала тобі? — заміж вона за мене йде. У неділю весіле!

Юрко. Казала.

Василь. Ну, а ти як?

Юрко. Що-ж я!

Василь. Може не хочеш мати зятя каліку?

Юрко. Не я заміж іду! У Марисі свої очі й розум єсть!

Василь. Бач, Юрку, ти все хмуриш ся, а мені-б так хотілось, що-б цього не було; ти-ж її не чужий, — рідний брат! Я сам знаю, що жених з мене не завидний, — каліка; ну, а коли Марися не боїть ся за мене йти, то може нам і доля всміхнеть ся, бо кохаємо ми одно другого. Де-ж кохання, — там, кажуть і раювання!

Юрко. А скажи так, прямо, по совісти, — як би тобі руки не відірвало, ти-б женив ся на Марисі?

Василь. (Замішавшись). Я?... Женив ся-б...

Юрко. (Спокійно, твердо). Брешеш! На Валашчисі женив ся-б!

Василь. Юрку, що ти? нащо згадувати минуле...

Марися. (Підходить до Василя і обнімає його). Василечку, голубе мій! Юрку, йди сюди! Не треба згадувати нічого... Підійди, Юрку! подай Василеві руку. Братіку, йди!

Юрко. (Не встаючи). Ех, ти, вівця незобива!

Марися. Люблю-ж я його, братіку. (Голубить Касиля). І тебе люблю; за батька й за матір, котрих і не пам'ятаю — тебе одного люблю і не хочу я... не треба, що-б проміж вас злоба була.

Василь. Правда, Юрку! Давай руку, — я, брат, за все відстрадав!

Марися. Братіку! Скільки він вимучив ся! За все, за все...

Юрко. (Підходить). Ну що-ж! Значить, — так судилось! (Подає Василеві руку). Щасти вам на все добре!

Марся. (Кидаєть ся Юркові на шию). Братіку, голубчику, яка-ж я рада, яка щаслива... люблю-ж я вас.... обох, люблю!

Юрко. Ну, ну, а тепер заплач, — бо так же треба.

Марися. Ні. братіку, тепер я тільки сміятись буду!— Ай-яй... а в самого сльози!

Юрко. (Хутко скинувши сльозу). Дурна ти, Марисю, — і більше нічого! У носі в мене щось залескотало. — (Марися цілує його). Ну, тепер, значить, я вільний козак! Завтра гайда до моря! — давно вже душа моя там!

Марися. Як завтра? А весіле?

Юрко. На весілї веселїть ся вже без мене! Я ні ховати, ні женити терпїть не можу.

Марися. Та як же це... та у мене-ж на всьому світі тільки й єсть рідний — ти, а ти мене покидаєш. Ну, і на що тобі те море? Жив би ту з нами!

Юрко. Ні, Марисю, треба і своїй душі спочинок дати, бо вона занудилась тут у вас і пліснявіти почала. Табі я тепер не потрібен; поки чоловік молодий, — не заскучаєш! А я на волі політаю, нових пісень послухаю!

Марися. Чудний, ти, їй Богу... місце єсть, заробляєш, шанують тебе, — чого-ж тобі ще?

Юрко. Чого? ((Весело всьміхаєть ся). Чого? (Знову всьміхаєть ся). Ну, клич старих, сповістимо їм про шлюб сина їх, Василя! Марися вийшла).

Василь. Вони знають!

Юрко. Що-ж, тепер не суперечать? (Помовчавши). З заводу тобі ще нічого не було?

Василь. Ще поки... Я був у майстра, — він сказав, що докладавав за мене дірехтору, і що мені в конторі місце дадуть.

Юрко. Канцеляристом, значить, будеш! Не цікаво.

Василь. З однією рукою перебірати не приходить ся.

Юрко. Правда. Але не гнись... дивись сміливіще! —

(Входять: Степан, Хотина і Марися).

Степан. Ну, що-ж, Юрку, по рукам значить?

Юрко. Нічопо не вдієш! І не хотіло ся тобі мене в рідню брати, — та приходить ся.

Степан. А ти про колишне не згадуй! Коли сват, — так і будь сватом: давай обнімемось та поцілуємось.

Юрко. Давай! Мені все їдно: чорт, брат, сват, — всі одна скотина.

Степан. А ти не лай ся! (Цілують ся). От, так! З нареченими тебе. (Кланяєть ся).

Юрко. І тебе туди-ж! (Марися і Василь цілують ся з батьком, матірю і з Юрком).

Хотина. Ну, Юрку, давай Бог, нашим молодим щастя, та вік довгий! (Цілують ся з Юрком).

Юрко. (Поцілувавшись з Марисею і Василем). Ну, всі, чи ще хто єсть? Підходьтте, поки не тісно!

Степан. Всі, всі! Ну, Хотино, сватанє як слід треба справити: купи горілки, пива, для баб — вина; клич, кого там знаєш; у хазяїна в садку й гуляти будемо!

Хотина. Може й ти, Юрку, кого з своїх покличеш?

Юрко. З своїх?... Пташки високо літають, — не сядуть; та й не пють!

Степан. Стара! випивки бери побільше, — не скупись!

Хотина. Я Гарасима пошлю.

Степан. Чи ти не здуріла: та він же все повипива!

Юрко. Фляшки запечатані.

Степан. Та він і через затички повисмоктує. Сама йди, а його візьми на підмогу. (Входить Гарасим приодягнений, в чоботах, голова прилизана). О, як раз нагодив ся! Носом горілку чує!

Гарасим. (Стоїть на порозі). Юрку! (Киває головою, щоб Юрко вийшов з хати).

Юрко. Чого? (Гарасим киває). Та що це ти мотаєш головою, як кобила в Спасівку.

Гарасим. Діло єсть!

Юрко. До мене?

Гарасим. Еге!

Юрко. Кажи, що таке??

Гарасим. На одинці...

Юрко. Чого там на одинці, кажи при всіх, — свої люди, не чужі!

Гарасим. При всіх?

Юрко. Та вже-ж!

Гарасим. При всіх... воно... той... та не той... Е, була, не була. (Підходить ближче). Як при всіх, то й при всіх, — моє діло чесне! Юрку, я той... я чоловік хороший... їй Богу хороший: робити вмію і роботи не боюсь; годи мої — 38, як сам бачиш — не старі. От, закарлючка на щот випивки, так... та це наплювать, — тепер свиня, і та пє.

Степан. Та ти про що?

Гарасим. Та я не про тебе, хазяїне; у мене своє діло!... Так от, я й кажу: чоловік я хороший... їй Богу, хороший, робити вмію і роботи не боють; годи мої—38...

Степан. Та чули вже!

Гарасим. Не збивай мене, хазяїне!... Чоловік я хоро...

Степан. Та далі, далі!

Гарасим. От, анахтема, зібе таки! (Подає Юркові книжку зберегательної каси). Готовими прішми 74 рублі.

Юрко. Не розберу я тебе, Гарасиме!

Гарасим. Збив анахтема... (Раптом). Прошу руки—серця Юрка і сестриці Марисі на вічні віки по закону браком... (Зиркнув на Степана). От, анахтема!

Юрко. Ха-ха-ха! І в мене просиш руки й серця! — Ха-ха-ха!

Степан. Тьху! бодай би ти маленьким сказив ся! От, ще чудодій!

Гарасим. Хазяїне, я про своє діло! От, анахтема... Марисю, що-ж ви мені скажете?

Марися. Спізнились Гарасиме Петровичу, — я вже просватана!

Гарасим. За кого?

Василь. За мене, Гарасиме! Марися каже, що можна й безрукого любити!

Марися. Не гнівай ся, Гарасиме, і приходь на весіле!

Юрко. А хіба тобі не однаково, на чиему весілі на-
пити ся п'яним?

Гарасим. Образливо... Я вже жите розпланував.

Марися. Другу дівчину знайдеш!

Гарасим. Другу? Той прийдець ся новий длян скла-
дати! Воно... ні, навряд! Ще яка лучить ся. Ви тихі, та
смирні; а от, мій кум оженив ся, так його жінка, чим не
попало, щодня лупить.

Степан. Тобі-б таку, — може-б дурість з тебе вибила.

Хотина. Ходімо, Гарасиме, випивок купувати,—сьо-
годні заручини справимо!

Гарасим. І я при цім ділі буду?

Хотина. Та вже-ж будеш!

Гарасим. Хоч не даром оп'яг ся!

Юрко. Ми, Гарасиме, з тобою вдвох у кумпанії, бо
вони не видержать.

Гарасим. З тобою в кумпанії? Ну, це, значить, гучно
буде. Я видержу... я видержу!

Хотина. Ну, гаразд, гаразд! Ходімо вже! (Хотина і
Гарасим пішли).

Степан. А я піду там дешицю зроблю, та й пошаба-
шу, бо вже й смеркло.

Юрко. Ходімо, сватишка-чортушка, — я тобі допо-
можу!

Степан. Ну й язик! (Степан і Юрко пішли).

Марися. Василечку, яка я щаслива сьогодні!

Василь. А Юрко, здаєть ся, що ти за мене йдеш?

Марися. Він не сердить ся, а боїть ся, що-б ми не
бідували. Все мене з собою кликав, а тепер вже бачить,
що не одговорить.

Василь. (Цілує). Горличка, ти моя, — а я падлю...

Марися. (Зашуляє йому рота). Цс... У Неділю на-
ше весіле: ти мій чоловік!

Василь. Так, Марисю, правда! Все старе скінчилось,
починаєть ся жите... Зустрінемо-ж його весело, радіс-
но, що-б воно нам було ясне, як сонечко Боже!

Марися. Голубчику, ти мій! (Обнявшись вийшли).

(Велика павза; темнішає; здалеку чутно гармонію.— Згодом відчиняється вікно, показується Івась).

Івась. Нема нікого. Я-ж бачив, що вони в садку. — (Влазить у хату). Ти за садком пильнуй, а я двері з середини замкну. (Накидає крючок на двері).

Чоловік. (За вікном). Підождав би,—ще й не смеркло, як слід.

Івась. Та тут безлюдне місце. А ти дивись, — і колищо, дай звістку. (Іде до скрині і починає долотом ламати замок, але весь русить ся. — не може відірвати). — Міцний... О, Господи, ніяк не відімкну! (Двері сіпають, — Івась не чує. Згодом Гарасим відчіпає друге вікно, — Івась не бачить).

Гарасим. (У вікні, тихо). Хто-ж це тут замкнув ся? Ой, злодій скриню ламає! (Хутко прочинив вікно, ненароком стукнувши, і зник).

Івась. (Перелякано). Хто це?

Чоловік. (За вікном). Нікого немає... Швидче!

Івась. (Відімкнувши скриню). Ледве відімкнув!... Де-ж...

Гарасим. (За коном). Скриню ламає, — сам бачив!

Юрко. (За коном). Здало ся мабуть...

Чоловік. (У вікні). Тікай! Ідуть! (Зникає).

(Івась покидав усе, але стоїть нерухомо, змішавшись).

Степан. (За коном). Держіть, держіть злодія! Он-он майнув! Гарасиме, ламай двері!

Івась. О, Господи... пропав... (Кидається до вікна — там Юрко; кидається до другого — там Степан; кидається до дверей — двері відчиняються і Івась натикається ся прямо на Гарасима, той хватає його).

Гарасим. Стій... Не втечеш!...

Івась. Пистіть, пустіть!

Гарасим. Е, ні... (До дверей). Сюди, сюди, — піймав!

Степан. (Входить). Що, попав ся, голубчик? А один таки втік, проклятий. (Входить: Хотина, Юрко, Василь і Марися).

Гарасим. Ось він, ось!... Світить! (Марися світить).

Степан. (Придивляється до Івася). Що?... Та це-ж Івась, Ігнатів син. Оце так штука!

Хотина. Він... та він же й єсть! Ах, ти-ж, злодій!

Степан. Ти, що-ж це? Га? З таких літ уже красти починаєш? (Івась мовчить). Гарасиме, гукни городского!

(Гарасим іде до дверей, але Івась падає на коліна і хватає Гарасима за ногу).

Івась. Стривайте!... Бога ради... не віддавайте мене... я зголоду пішов...

Юрко. (Тихо). Та-ак...

Степан. З голоду красти поліз?

Івась. (Кричить). З голоду, їй-Богу з голоду... У нас мати захворіла, лежить... батько без роботи... Ми два дні вже нічого не їли... два дні! (Плаче).

Марися. Господи!...

Василь. Нещасний...

Івась. Сестра маненька... сили не стало дивитись, як вони плачуть. Продати більше нічого... Пустіть мене, — я-ж у вас нічого не взяв!

Хотина. Не взяв, бо піймали; а то накоїв би тут. Чого там дивитись, — в часть його!

Степан. А ще хто з тобою був?

Івась. (Похмуро, уперто). Не скажу! Ведіть мене одного!

Степан. Там скажеш!

Івась. Теж голодний, як і я, — разом хотіли... (Плаче).

Марися. (Підходить до Степана). Тату, пустіть його; нужда заставила, чуєте: мати хвора, батько без роботи.

Юрко. А батько де?

Івась. (Бадьоріше). Ходить, роботи шукає, третій тиждень шукає. Як би мама не захворіла, хіба-ж я пішов би красти, — мама на поденну ходила. А тепер..... (плаче) як вона довідається... мамо, мамочко!... Пустіть, Христа-ради пустіть!... Я-ж у вас нічого не взяв, а як би і взяв, то тільки на хліб... (Безнадійно). Не їли два дні... Пустіть!...

Юрко. А ну, пустіть його!

Степан. Як так?

Хотина (Разом) Що ти?

Юрко. (Твердо). Пустіть, кажу! Таких жаліти треба, а не карати! Поділитись, чим мога, з такими треба.— (До Степна). Ти без роботи не сидів, то й не зрозумієш, яке це нещастє. (Виймає з кишені гроші). На! (Дає Івасеві). Небогато тут, 27 копійок, — ну, та на хліб хватить, а завтра я ще тобі... (Відвернув ся, махнувши рукою). Іди!

Івась. (Хутко йде до дверей, потім вертаєть ся і підходить до Степана). Дядечку! Не кажіть мамі. Вона й так хвора; я-ж тільки для них. Учора вже надвечір я пішов милостині просить, — ніхто не подає; ступай, кажуть, робити! А на роботу ніхто не бере — я грамоти не вмію.

Хотина. Що з таким подієш, — може й справді з голоду.

Юрко. А ви таки не вірите?... (До Івася). Іди з Богом! Івась пішов).

Гарасим. А все таки відчухрати треба було!

(Василь весь час стояв біля вікна, під кінець розмови робить рукою нервові рухи, а після слів Гарасима „відчухрати треба було”, починає глухо ридати).

Марися. (Підбігає до його). Василю... Василечку, що з тобою?

Хотина. Синочку, Господь з тобою, — чого це ти?

Василь. Як я жити буду... роботи не дадуть!... Мені страшно, як я жити буду... (Марися обнімає його і цілує. Хотина голубить; він тихенько плаче).

Хотина. Христос з тобою, синашу! (Велика павза).

Степан. Стара, ти завтра поможи їм:: гроший трохи дай, хліба і ще чого там.

Юрко. Голод!... А другі і не зрозуміють цього слова. Попав ся, — в острог запакують. Не беруть на роботу, — грамоти не вміє... Ех, ти, темнота безпросвітня!.. Ходімо, Гарасиме, допивать!

ДІЯ IV.

Хата та-ж, але убога.

Верстака немає, годинника теж немає, замість великого дзеркала висить маленьке; стіл, табуретки, в кутку стоїть ліжко, біля його — колиска, над ліжком висять пелюшки; замість канапки стоїть лава, на ній — ночви, а біля лави відро.

При завісі на кону одна Марися, худа, бліда, колише дитину.

Марися. А-а-а-а! Заснув. (Закрива колиску і починає прати. Згодом входить Хотина, на ній стара кохта, великий платок і повстяники).

Хотина. Господи, Ісусе Христе! Драстуй, Марино!

Марися. О, мама!... Як же це ви в такий мороз? Роздягайтесь та сїдайте!

Хотина. А вже правда, що мороз: мало не замерзла. Хлопчик спить?

Марися. Тільки зараз заколихала. Всю ніч проголосив; ніжками стукає та кричить.

Хотина. Животик болів, — треба тепленького чого небудь прикласти.

Марися. Оце свіжо нагріла платок на самоварі, приклала, — він і заснув.

Хотина. Зогрів ся животик... Марисю, ти мене чаєм напоїш? Замерзла дуже!

Марися. Зараз, мамо; самовар ще теплий, — сами недавно пили; я тільки вугля підкину. (Виходить).

Хотина. (Підходить до дзеркальця і поправляє чепець). Таке дзеркальце, що й не видно, як слід, аж неначе лице кривить. О, а за Василя й не спитала. (Відчиняє двері). Марисю, а де-ж Василь?

Марися. (За коном). Зачиняйте двері, а то холоду нанесе!

Хотина. Зачиняє двері). Може місце знайшов? Коли-б то, Господи!

Марися. (Входить). Зараз закипить.

Хотина. А деж Василь?

Марися. Пішов роботи шукати; цілими днями ходить, і нічого. Завтра піду на поденну прати.

Хотина. Куди тобі, Маринко! Чи з твоїм же здоров'єм, — на той сьвіт скортіло?

Марися. А що-ж робити? Що-ж робити, — з голоду помірати? За квартиру — більше трьох місяців не плачено, тільки того й держать, що батько довго тут жили. Сьогодні молока дитині купити ні за що, в хаті копійки немає!

Хотина. О, Господи!

Марися. Сами одним чаєм живемо... Не простужусь, а простужусь, — туди й дорога; здохну швидче!

Хотина. Обійдеться ся як небудь; Господь не без милости.

Марися. У Юрка на шиї сидимо. Як би не він... і подумати страшно. Два дні його не було, — і ми голодні; а йому тепер теж не легко: у майстерні роблять через день, що-б не розщитувать; бо роботи нема, а робочих багато. Шукає другої роботи, а хиба її швидко знайдеш.

Хотина. Чого-ж Василь на завод, до самого дірехтора, не піде?

Марися. Хиба він не ходив: так до дірехтора не вступиш ся, а майстер одно каже: ждїть. Звісно, — безрукого кому охота брати.

Хотина. А я було до вас ішла... год завтра, як старий помер... хотїла на панахидку попрохати.

Марися. Копійки-ж нема!

Хотина. Що-ж його робити, Марисю? Може Василь принесе, — панахидку треба-ж небезпремінно!

Марися. Що-ж, мамо, робити! Тут на свічку немає, а не то, що на панахидку.

Хотина. Може Василь принесе?

Марися. Де-ж він візьме; сам прийде голодний,— нагодувати нічим.

Хотина. О, Господи!... А я й на мороз не подивилась, пішла пішки, аж до вас. І в мене ні копійки! Нам часто приносять благодітелі сахар, чай, хліб, а гроший — ні! А що нам з того хліба; давали-б гроші, а хліба, я захочу, ї сама куплю!

Марися. Бачите — вам хліб, сахарносять, а ви ще й ремствуєте; а нам шматки ніхто не дасть, коли сами не придбаємо. Ви в теплі живете, вас нагодують, подадуть, приберуть, — чого-ж вам ще?

Хотина. Теж знайшла добре жите, — у благодільні! Тебе-б туди посадити!

Марися. Мене? Та я-б з радістю не то, що в благодільню, в острог би пішла, що-б хоч трохи відпочити,— не мучитись так!

Хотина. Зайду до куми Явдохи, нехай вона панахидку відправить. Ти, Маринко, даси мені ще й свій платок закутатись, а то холодно. Даси?

Марися. Звісно, візьміть. До куми далеко йти, намерзнеться.

• **Хотина.** Воно й до вас не близько, а прийшла-ж. Потихеньку дійду, а відтіля Явдоха на транвая дасть. Самовар скоро поспіє? Я-б випила чайку, та й пішла. (Марися виходить) О, Господи! (Заглядає в дзеркальце). Ох, горенько, горенько!...

Марися. (Входить з самоваром). От і закипіть! (Виходить).

Хотина. Ох, горенько...

Мариса. (Вносить чайник і чашки). Пийте, мамо!

Хотина. (Наливає). Господи Ісусе! (Пе). Бубличків нема?

Марися. Які там бублички! Борошна пшенного трохи єсть, а більше ні крихти нічого.

Хотина. Що-ж то я, з борошном чай буду пити, чи що?

Марися. Та ні, мамо, я так тільки кажу. Я-б душею рада, так нема-ж нічого! У Явдохи пообідаєте!

Хотина. Коли-б не забути: треба у неї мила пахучого попрохати, — дуже люблю пахучим милом умиватись. (Марися всьміхнулась).

Юрко. (Входить.) Драстуйте! О, як раз на чай нагодив ся. Драстуй, свахо; здорова, сестро!

Марися. Що-ж це ти, Юрку, так довго не приходив?

Юрко. Порожній ходив; копійки не було, ну, і не хотів до вас іти!

Марися. А тепер?

Юрко. Поступив на конфетну хвабрику до Канта, мабуть солодко заживу!

Марися. Поступив, слава тобі, Господи!

Хотина. Хиба-ж ти по конфетному ділу розумієш?

Юрко. Істи вміємо, — навчимось і робити!

Хотина. Ото, мабуть, конфетів там!

Юрко. Гори! Інший чоловік за рік у себе в хаті хліба стільки не побачить, скільки там за день конфетів розходить ся.

Марися. Звісно, хвабрика.

Юрко. А все кажуть: убиток; от і цьогодні гомін ішов... поганий... що-б слабіших...

Хотина. Ти мені коли небудь принеси, — страх як люблю чай з конфетами!

Юрко. Ось шиколладу приніс племінникові. На, Марисю, візьми!

Хотина. Якого йому там шиколладу. Дай, Маринко, мені кусочок до чаю. (Марися дає, Хотина кусає і пє чай). О, зовсім другий смак! Сідай же, Юрку, пити чай!

Юрко. Спасибі! У мене кишки і без чаю чисті. Я й так останні три дні більше в кулак висвистував:: охоти до їди в кармані не було; тепер добув карбованця, — бери, Марисю, і що небудь попоїсти злагодь. (Дає гроші).

Марися. Спасибі, братіку! А в нас до того дійшло, що дитині молока ні за що було купити. Напоїла його чаєм із сухарем, — нічого, заснув.

Юрко. Молодець! Робоча кістка до всього повинна привикати.

Хотина. Марино, от би й на панахиду!

Марися. (Змішалась). На панахиду?

Юрко. Яка панахида?

Хотина. Год завтра, Юрку, як старий помер, — панахидку відправити треба. Я навмисне й прийшла до Марини, бо гроший нема; а от, ти, як раз і приніс.

Юрко. Ну, це вже вибачайте! Тут самим жерти нема чого.

Хотина. Не чужий же він їй!

Юрко. А ото в колисці чужий лежить? Йому молока треба! Тут не до мертвяків, коли живого за печінки тягне. Як мені цей карбованець дістав ся... а я його на панахиду віддам?

Хотина. Хиба карбованця? — Полтинника.

Юрко. Полтинника!... Та за полтинника вони вці цілий день ситі будуть! От я під'їм трохи, то сам по сватові панахиду відправлю!

Хотина. Бога ти забув, коли таке говориш!

Юрко. Бога я не забув, а кажу правду: ви-б за живих більше думали; мертвяки лежать, — їм нічого не треба, а живі з голоду пухнуть.

Хотина. (Хлипає). Піду я, Марино!

Марися. На транвай візьміть!

Хотина. Не треба, — і пішки дійду!... (Одягаєть ся).

Марися. Чого-ж ви сердитесь, мамо? Юрко-ж правду каже; ну, як же вам віддати гроші, коли самим їсти нічого, незабаром і Василь прийде — теж голодний.

Юрко. Та що там балакать! Я за ці три дні одну тараню з'їв; добув гроший, зрадів, що хоч наїм ся, — а ви на панахидку.

Хотина. Не треба, не треба... мені Явдоха дасть!

Юрко. То инша річ: у Явдохи гроший кури не клюють!

Марися. Ночувати до нас заходьте!

Хотина. Не знаю, — може прямо в благодільню проїду. Прощайте! (Пішла).

Марися. Розсердилась мама.

Юрко. А ну їй!... Сьвятоша стара!

Марися. Я зараз піч затоплю, зварю що небудь.

Юрко. Це довга пісня! Ти краще збігай в лавку, візьми там ковбаси, хліба, — хліба побільше, синові молока, а мені півбутилочки, та ще чого попоїсти. Провянт вибірай перший сорт, що-б дешево і багато.

Марися. Я куліш зварю, — це-ж миттю!

Юрко. Ну, добре. А каліка де?

Марися. Пішов роботи шукати, — не знайде!...

Юрко. Що, Марися, не казав я: повисне він тобі камінем на шию. Правда вийшла!

Марися. Годі, Юрку, про це!... Не вернеш!

Юрко. Не вернеш... не вернеш!... Пропадеш ти з ним ні за понюх табаку!

Марися. Годі... годі, братіку!

Юрко. І в мене руки через його збязані!

Марися. Не через його: я та син мій звязали тобі руки!

Юрко. Ні, Марисю, коли-б ти була одна... ге-ге! Не думав би я довго, — взяли-б ми твого сина і гайда до моря, за море! Там жите інше, інші люди, а заробити далеко легше! А через Василя сиди тут, немов приковані! Як колода гнила лежить він на твоєму шляху...

Марися. Юрку. хиба-ж він винен? Нещасний він, — жаліти його треба!

Юрко. Не вмю я таких жаліти! По моєму так: коли не вмієш жити, так геть із шляху, — дай другому дорогу! Може скажеш, ти не каєш ся, що звязала ся з ним?

Марися. День не поїси, другий не поїси, на сина глянеш, — звісно гірко стане.

Юрко. Так повинен же він це зрозуміти!

Марися. Він і знає це, так чим же він pomoже?

Юрко. Чим? Не знає він цього!... Він тільки скігли-ти вміє, рюмсати; а жити... жити він не вміє! Він не живе, він повзає по землі, — а таким і жити на світі не треба, бо нікому вони непотрібні.

Марися. Братіку, що ти кажеш?

Юрко. Жити має право тільки той, хто має в собі силу! Доля, кажуть, лиха; а ти не давай долі вертіти тобою,

— сам нею верти; зроби собі долю, коли сама не дається в руки.

Марися. Ех, Юрку... як би-ж він такий, як ти, був! Ти, он, нічого не боїш ся: тебе куди не кинь, ти скрізь на ногах встоїш... Тільки таких, як ти, мало!

Юрко. Бо я знаю, — що доля для мене, а не я для долі! Темна, ти, людина, сестро; світу не бачила, людей справжніх не знаєш, — знаєш тільки тих, що повзають. Кажуть люди: не зітхай, коли нема, — і так нехай. А я скажу так: не зітхай; коли-ж нема,— борись, придбай! І це правда! Та нехай мені моя доля на перешкоді стане, — так я її вузлом зав'яжу і геть викину; а собі хоч молотом викую, та таку, яку треба! (Помовчавши). Трудно було дійти до цього... Тебе після смерти батька люди зростили; як не як, а зростили; а я по дев'ятому году один жити пішов. Гірка твоя доля, казали мені, і так часто це казали, що я її, долю оту, зненавидів! Що вона зо мною не виробляла: оце — крутить, крутить, ламає бє, об землю кине, — а я встану, засміюсь її в вічі і далі йду, та йду не полохливо, не повзком, а сміливо йду! І скорив я долю свою, і не мало доброго від неї бачив.

Марися. Правда... ти і добре жив: і в Москві був!

Юрко. Скрізь був: і високо і низько... Ну, годі про це, а то я вже злитись починаю. (Мовчанка). Топи, Марисю, піч, та зготуй що небудь!

Марися. Я зараз! Юрку, поможи мені: (сміється) — перемий крупи синові на кашу!

Юрко. Та-ак. Давай, давай! (Заглядає в колиску). — Ач, лежить російський громадянин: росту невеликого, призначеного діла поки ніякого, але їсти вимагає і пелюшки вельми каляє!

Марися. Не розбуди!

Юрко. Пора вже вставати, ей, ти, карапуз: дядько прийшов, конфет приніс! Вставай, — зараз горілку пити будемо! Дивись, Марисю, їй-Богу, засміяв ся!... Ось, я його ущипну за носа!

Марися. Розбудиш-бо! (Заглядає). А й справді всміхається, — це він у вісні!

Юрко. Не у вісні, а це вже він такий ненажерливий,— почув про горілку і зрадів, сміється.

Марися. От, Юрку, крупи... перемий, а я піду.

Юрко. Давай! Я дже для нього постараюсь: з милом перемию!

Марися. Гляди — ще й справді! (Вийшла).

Юрко. (Наливає в полумисок води і перемиває). — Будемо крупи перемивати... Який карапуз, — так не їсть, мий йому! Мию, мия... (Тихенько співає):

Дивлюсь я на небо,
Та й думку гадаю:
Чому я не сокіл,
Чому не літаю...

(Входить Василь. Він похудів, обріс бородою, в старенькому пальті).

Юрко. А, каліка перехожий!

Василь. Драстуй, Юрку!... А Марися де?

Юрко. Зараз прийде. Роздягай ся, — зараз у нас буде що попоїсти і горілка. Мабудь промерз добре в своєму яноті?

Василь. Холодно... (Роздягається). А ти що робиш?

Юрко. Кружи для твого сина перемивати заставили. Ненажерливе хлопя буде: кажу, вставай горілки пити, так аж зареготав; в дядька вдався... Роботи не знайшов?

Василь. Ні.

Юрко. Так... Тепер у рай потрапити легше, ніж у вас тут роботу знайти.

Василь. Коли-б дві руки!

Юрко. Попоходив я й з двома, поки знайшов.
(Тихо співає:

Чому мені Боже,
Ти крилець не дав:
Я-б землю покинув,
І в небо злітав!

Марися. (Входить). А... вернув ся?

Василь. Вернув ся, — і знову нічого... (Марися зітхає, що-б ніхто не бачив).

Юрко. На, крупи, — вимив; тільки чогось їх менше стало! (Марися бере крупи, висипає в горнятко і наливає водою. Юрко тихо висвистує мотив „Дивлюсь я на небо”. Василь дуже знервований. Велика павза).

Василь. Мені сьогодні якась божевільна гривеника подала. (Юрко перестає свистати, Марися дивить ся на Василя широкими очима).

Марися. Ти просив?

Василь. Господь з тобою! Я йшов до дому, сів у скверіку відпочити, — іде якась пані, зодягнена гарно, і вже було пройшла поуз мене, потім, — дивлюсь, вернулася і кинула мені в шапку гривеника.

Марися. Як в шапку?

Василь. Голова у мене розболілась... я сів і шапку зняв, що-б трохи осьвіжити голову, а... шапка лежала на колінах.

Юрко. Та-ак...

Василь. У мене аж в очах потемніло, — я нічого її не сказав, і тільки тоді опам'ятав ся, коли вже її не стало і видко.

Юрко. Треба було гукнути її і сказати: пані, так же не годить ся, — прямо в шапку кидати гроші!... (Марися виходить) Щасливий, ти, чоловік, Василю!

Василь. Що?

Юрко. Щасливий чоловік: маєш таке обличчє, що не просиш і дають. Другі скільки бють ся, що-б зробити таке лице, та нічого не виходить...

Василь. Юрку!...

Юрко. Просять, а їм не дають...

Василь. Юрку!... Помовчавши). Без руки, обідраний, — ну і подумала, що... (Знову помовчавши). Юрку... що мені робити... я збожеволію; як би ти знав, що зо мною робить ся... я, здаєть ся, горлянку перегриз би тому, хто має дві руки, хто заробляє... Одна заробити не зможе...

Юрко. Вкрасти зможе!

Василь. Ти все шуткуєш, Юрку! Господи! всі біди, все горе... чого вони звалюють тільки на бідних! Виму-

чені, — ми, за для шматка хліба, надсажуємось на хвабриках та заводах, калічать нам руки, ноги... душу калічать!

Юрко. Ти все шуткуєш, Василю!

Василь. Ні, це вже не шутки, — від цих шток петлю на шию тільки.

Юрко. На те і вірьовки плетуть; а то на якого-б біса вони здали ся, як би ніхто не вішав ся!

Марися. (Входить, ставить на стіл горілку і закуску). Ось, закусіть поки!

Юрко. Сідай же й ти з нами!

Марися. Я потім; піду картоплі зварю та кашу синові. (Вийша).

Василь. Знову плакала. Що дня плаче, як я прихожу без роботи.

Юрко. А ти, що-ж, — хотів може, що-б вона танцювати пішла, аби тебе розважити.

Василь. Чого ти, Юрку, такий до мене? Хиба ти не бачиш, як мені тяжко.

Юрко. Не треба було женити ся!

Василь. Може й правда твоя...

Юрко. Не, може й правда,—а правда! (Починає їсти) Сідай їсти!

Василь. Не хочу!... (Мовчанка). Юрку, скажи мені, як брат, як батько, — легше було-б Марисі, як би мене не було?

Юрко. Спитай її!

Василь. Хиба-ж вона скаже!...

Юрко. Сам розміркий тоді.

Василь. Думав я... і думав не раз; іноді мені здається, що її легше буде, а іноді думаю, — от, дасть Бог, знайду роботу і Марися відпочине. А що-ж вона одна з дитиною буде робити?... Юрку, я тобі вірю, — скажи!

Юрко. Що?

Василь. Легше-б Марисі було без мене?

Юрко. (Тихо, похмурно). Легше...

Василь. (Пильно дивить ся на Юрка). Мішаю я її?

Юрко. (Тихо, через силу). Мішаєш... (Встав).

Василь, Так, правда... правда, Юрку! Це ти по совісти сказав!

Юрко. (Стрепенув ся). Я завжди кажу по совісти... Ну, годі, — давай випемо! И

Василь. Вона мовчить... Правда — я звязав її: одна, — чи найнялась би, чи поїхала-б куди в друге місто... Вона ще молода, — все жите в її руках.

Марися. (Входить). Їжте ось картоплю; трохи олї було, так я посмажила. (Сідає). Василечку, їж, — чого-ж ти?...

Василь. Не хочу, Марисю!...

Юрко. Ех, ти, козак! Де-б піддержати жінку, — а ти сам слини розпускаєш. Поки заробляю, — бояти ся нічого!

Василь. А ти повинен годувати нас, чи що?

Юрко. Повинен! У тебе нема, а у мене єсть, — ну й повинен.

Василь. Що там у тебе єсть!...

Юрко. Що єсть, тим і ділюсь!

Марися. Їжте вже! завели балачку...

Василь. Ти не повинен нас содержать!... А я... чоловік, і не можу заробити не тільки на жінку і на дитину, а навіть і на себе!

Юрко. А, ось підожди — знайду я тобі місце нічного сторожа: будеш и тоді ніч-у-ніч калаталом торовтіти, а ми в твоїй сторожці — спочивати. (За коном чутно гомін).

Марися. (Зиркнула у вікно). Господи, народу скільки! (Злякано). Юрку, це здаєть ся з вашої, з Кантової хвабрики... (Відхилила у вікні кватирку й слухає).

Юрко. (Глянувши у вікно). А й справді — наші! Ну, значить, добра не жди... (Надіває шапку). Піду зараз розвідаю! Ех, ви конфетники, шоколадники!... (Вийшов).

Василь. Що там таке?

...Марися. Хиба-ж розбереш... Махають руками, кричать! Ох, чує моє серце щось недобре!...

Василь. Недоведи, Господи!...

Марися. Юрко підійшов до них, щось балакає.. Повернувшись, хутко йде сюди... Царице небесна, захисти нас!

Юрко. (За коном). Я зараз зараз верну ся до вас!

Марися. Ох, серце з грудей маю не вискочить.

Юрко.* (Входить). Та-ак...

Марися.

Василь. (Разом). Ну, що, Юрку?

Юрко. Хвабрику закрили.

Марися. Вашу?

Юрко. Нашу.

Василь. Через що?

Юрко. Кант звелів розщитати двайцять робочих, котрі слабосильні; ну, а другі за них вступили ся і сказали, що не стануть до роботи, поки й тих не візьмуть. Так Кант їм і відповів: ідїть до контори за розщотом, — хвабрика закриваєть ся!... (Одягаєть ся). Побіжу туди... От, уже — де тонко, там і рветь ся! (Пішов).

Василь. Що-ж це?... Як же тепер? І Юрко без роботи... З голоду помірати, чи милостиню просити...

Марися. Піду завтра на поденщину прати.

Василь. Та це-ж, ти, за тиждень карбованця заробиш, а при твоєму здорові — ще вміреш!

Марися. А може я й хочу цього!... Один кінець!

Василь. Ні, Марисю, ні! Ти повинна жити... для сина повинна; хто-ж його вигодує, хто виростить, як не ти! А на мене немає надії; бачиш — я який...

Марися. А!... (Хутко виходить із хати).

Василь. Пішла.. Плаче тепер, — нехоче, що-б я її сльози бачив, одна там плаче. Марисю, я-ж чую, що ти плачеш, кожна-ж твоя сльозина вогнем падає на моє серце. Допомогти я тобі не можу, нічим же... нічим не можу допомогти... А, каліка, проклятий, нащо ти живеш, кому ти потрібен?... Як камінь той, повис я її на шию і не даю просвітлої години. Ні, годі, — за що її далі так мучити? Я повинен зійти з її шляху... Годі, каліка, нудити світом, пора й честь знати... не маєш сили жити, — імій же вмерти!... Хиба написати дірехторові, що я

з голоду... в петлю поліз? А за мою руку, що в машині зостала ся, нехай синові моєму допоможе. Та не звір же він, — почує-ж, що кровю своєю я писав!... Може хоч Марися відпочине за всі муки зо мною. Напишу, напишу! Десь повинна бути бумага... давно вже хотів написати, тепер певніше. (Дістає бумагу, конверт, чорнило і пише. Рука тремтить). Годі, більше не треба... і так зрозуміє! (Запечатав конверт, іде до дверей). Марисю!.. Марисю!

Марися. (За коном). Я зараз! (Входить). Чого тобі?

Василь. Марисю... я надумав... сходи до самого дірехтора на квартиру... з оцим листом, — може він що небудь зробить.

Марися. Чого дарма ходити!... ходив ти не один раз...

Василь. Я не заставляв... не пускають мене... Тебе, як жінку, швидче допустять; ти тільки постарай ся його побачити... що-б йому в руки листа... більше нікому не віддавай! Може тоді і бідуванню нашому кінець буде!

Марися. Ех... дожидай ся!

Василь. Буде, Марисю! їй-Богу, буде! Сходи... я... в останній раз тебе прошу!...

Марися. Та що з тобою? Ти трусиш ся весь!

Василь. Та... то пусте... то... пройде... Сходи, Марисю... тут же недалеко!

Марися. Стьопа прокинеть ся...

Василь. Я... я поколишу! Іди, Марисечко, іди... я так написав... я знаю, що він тепер зробить... він може... іди!

Марися. (Одягаєть ся). Та заспокой ся! Який бо ти... Місце, чи що просиш?

Василь. Місце і... допомогти прошу.

Марися. Ну, давай!

Василь. (Дає листа). На! (Марися хоче йти, Василь кидаєть ся до неї). Марисю, голубко моя... рідна моя, прости... замучилась ти зо мною!

Марися. Та ну, чого там!... Годі, Василю!

Василь. Марисю, горличко моя, я все... все радий зробити... померти навіть, тільки-б тобі і... йому було легше жити. Рідна ти моя... прости мене, прости нещасного каліку!

Марися. (Плаче). Не треба, Василечку... годі! Не ти винен, — доля така!... Бач, і мене до сліз довів!

Василь. Прости... серця не здержав... (Цілує її). Іди! (Марися виходить, Василь довго стоїть біля дверей, потім обводить поглядом усю хату, і підходить до колиски). Ну, що-ж, козак... прощай! Прощай, синку... може тобі доля всьміхнеться за все те, що витерпів твій батько... каліка... Прощай, люба дитино!... Серце-б вирвав, що-б тобі з мамою, допомогти, та... серця мало... Виростеш ти і не знатимеш свого батька... і не згадаєш про його... Стьопо... Стьопочко!... Боже! З високого неба зглянься-ж хоч ти на них!... (Здіймає хреста з грудий). На, синку... благословляю тебе і маму.. всім серцем благословляю! Прокинув ся, дивиш ся на мене, всьміхаєш ся... дивись, дивись, — придивляй ся!.. (Цілує). Знову заснув... (Дивить ся довго в колиску). Ну, пора! (Бере віршовку і дивить ся на двері, що в кухню). Не тут... там... Ну, все готово!... Пора... пора... (Знову схиляється над колискою). Стьопо!... Стьопочко!... (Поцілував дитину і йде до дверей, біля дверей раптом зупиняється і хутко підходить до коиски). Ох... дитиночко... як же хочеться з вами жити, та... не смію... не маю права... Прощай... прощай, Стьопо!... спитають, де батько... скажи... скажи їм... забастував! — (Знесилено, пошепки). Прощай... (Вийшов. Невелика павза).

Василь. (Законом). Стьопо! Марисю!... Прощайте!

(Тихо; потім чутно, як упала звалена ногою табуретка, а потім знову тихо; згодом чутко гудок, а далі знову тиша).

Юрко. (Входить). Та-ак... І я без роботи!... Що-ж це нікого немає, — на хвабрику дивитись пішли, чи що? (Крутить цигарку і насвистує). Думай... думай тепер,

Юрку! (Закурює). Погано... Я не з полохливих, а бачу, що погано. А тут ще їх нікого немає, — аж сумно! (Тихо співає на мотив: „Сонце всходить”).

В серці воля і відвага,
Навкруги мене простір...

(Придивляється до колиски). Здається племінник прокинувся? Ні, так поворухнувся. Спиш? Ех, ти, сосунок! Тут хвабрики закривають, голод перед очима, а тобі — байдужісінько! Щасливий! (Побачив хреста). Чого це хрест лежить на йому? Дивно. А... мабуть Марися поклала, що-б спокійніше спав. Ну, нехай лежить. (Сів і без слів мугиче ту саму пісню. Входить Хотина). А, свашенько, швидко-ж ти збігала!

Хотина. Та я Явдоху по дорозі зустріла: дала мені на панахидку, спасибі їй! (Роздягається). Добре, що зустріла, а то-б дарма скільки проходила. А на дворі трохи потепліло!... Що-ж це нікого немає?

Юрко. Здається я тут!

Хотина. А де-ж Марися?

Юрко. Не знаю.

Хотина. А Василя ще мабуть не було?

Юрко. Ні, приходив; може вийшов.

Хотина. Істи мені хочеться!

Юрко. Спізнилися! А ми тут піділи: картоплі Марися насмажила.

Хотина. Не зосталось?

Юрко. Не знаю.

Хотина. Страх люблю смажену картоплю! Піду, пошукаю в кухні, — може зосталось. (Виходить; згодом чути несамовитий крик).

Юрко. (Схопився). Що таке?? Чого вона?

Хотина. (Вбігає). А!... а!... там... там!...

Юрко. Що таке? Що таке?

Хотина. (Показує рукою, що-б Юрко йшов). Там... та... а!... (Ридаючи припадає до столу).

Юрко. (Іде до кухні, згодом). Василь! (Павза. Юрко входить. Хмурно). Кінець!

Хотина. Мертвий?!

Юрко. Треба в часть дати знати.

Хотина. Мертвий?... Ні... ні, він живий! Здійми його Бога ради, здійми! Він...

Юрко. Мертвий.

Хотина. Василю, Весилечку! Сину мій!... (Ридає).

Лакей. (Входить). Ну, що, як у вас тут?

Юрко. Ви хто такий?

Лакей. Мене пан дірехтор послали вивірити... їм написав Василь Горбаченко, що...

Хотина. Ох, нема-ж, нема мого Весилечка!...

Марися. (За коном, радісно). Василю, Весилечку!

Юрко. Мамо, спиніть себе!

Марися. (Входить і не бачить лакея). Василечку братіку, мамо! Яке щастє, яка радість! Та ви-ж нічого не знаєте! Василь написав дірехторові листа, та й послав мене; я й не хотіла, а потім пішла; мене допустили, — він, як прочитав листа, таж аж побілів, а далі... далі дав мені сто рублів! Господи! Сто рублів!...

Лакей. Дірехтор приказали, що-б ви як там... завтра, чи через день... як управитесь... знову до нього прийшли.

Юрко. Скажіть чоловіче добрий, дірехторові, що більше сестра моя до нього не піде. Ці сто рублів вона бере, не як милостиню, а як плату за руку свого чоловіка. Дуже дорогою ціною достаєть ся його гоміч! Більш її не треба! (Лакей виходить).

Марися. Василю, Василечку!... Та де-ж він?

Юрко. (Бере хрестика з колиски; тихо). Поблагословив сина!... (До Марисі). Будемо, сестро, сьогодні дві панахиди служити!...

Марися. Як?!

Юрко. (Підходить до Марисі). Немає вже, Марисю твого Василя...

Хотина. (Тихо, скрізь сльози). Повісив ся!...

Марися. А!... (Зомліла падає на руки Юркові).

— З А В І С А. —

ТЕАТРАЛЬНІ.

Американський шляхтич образець в 3 діях	30	„
Батраки, драма в 4. діях,		35
Безталанна, драма в 5 діях		35
Бондарівна, драма в 4 діях, а 5 відслонах	20	„
Бувальщина, комедія в 1 дії		20
Бурлака, драма в 5 діях		35
Верховинці, драма в 3. діях	30	„
Вихованець, комедія в 3 діях	25	„
Вихрост, драма в 5 діях		35
Дай серцю волю, заведе в неволю, драма в 5 діях...	40	„
Душогуби, драма в 5 діях		35
Душогубка, драма в 4 діях	30	„
Дячиха, комедія в 4 діях		35
Жидівка вихрестка, драма в 5 діях	50	„
За друзі свої, драма в 5. діях,		40
За Немань іду, оперета в 4 діях		20
Запорожський клад, комедійно-опера в 3. діях	30	„
Зоря нового життя, комедія в 4 діях	30	„
Катерина, драма в 4 діях		30
Мазепа, драма в 5 діях	35	„
Манігрула, комедія в 1 дії	15	„
Наймичка, драма в 5 діях	35	„
На старости літ, образ з життя народу в 1 дії		10
Наталка Полтавка, комедійно-опера в 2 діях	20	„
На тихі води, на ясні зори, сноп. образок в 4 діях .	25	„
Недолюдки, бувальщина в 3 діях	30	„
Орися, малюнки з міщанського життя в 4 діях		35
Панна Штукарка, комедія в 3 діях	30	„
Піместа жидівки, драма в 5. діях.	40	„
Піместа за кривду, драма в 5. діях	35	„
Повернує ся із Сибіру, драма в 5 діях		35
По ревізії, етюд в 1 дії	20	„
Пошились у дурні, комедія-оперетка в 3 діях		35
Прометей, драматичний уривок		15
Простак, комедія в 1 дії	20	„
Сватане на вечорницях жарт в 1 дії		10
Сватане на Гончарівній, оперета в 4 діях		35
Соколки, комедія в 4 діях	35	„
Страйк сценічний образ в 3 діях	20	„
Сьвідки, комедія в 1. дії	15	„
Тапас Бульба під Лубном, драма в 4 діях		35
Гериновий вінок, або жертви паризму драма в 4 діях.	50	„
Гмара, драма в 4 діях	50	
Паризькі черевички, комедія в 5 діях		25
Як ковбаса та чарка, то мianеть ся й сварка, водеріль в 1 дії		20

Всі замовлення посилайте на адресу:

Ukrainska Knyharnia
168 East 4th Street, New York, N. Y.